

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Haridusteadus (loodusteaduslikud ained) õppekava

Kerli Uiho

ÕPILASTE HINNANGUD PROSOTSIAALSE KÄITUMISE JA AGRESSIOONI
ILMINGUTE SAGEDUSELE ÕPILASTE OMAVAHELISTES SUHETES JA SUHETES
ÕPETAJAGA

bakalaureusetöö

Juhendaja: Kristi Kõiv

Läbiv pealkiri: Õpilaste hinnangud prosotsiaalsele ja agressiivsele käitumisele

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

.....
(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Liina Lepp, MA

.....
(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
Teoreetiline ülevaade	4
<i>Prosotsiaalne käitumine</i>	4
<i>Agressiivne käitumine</i>	6
<i>Vägivald</i>	8
<i>Koolivägivald</i>	9
<i>Prosotsiaalne ja agressiivne käitumine õpilastevahelistes suhetes</i>	11
<i>Prosotsiaalne ja agressiivne käitumine õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes</i>	12
<i>Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise erinevused maa- ja linnakoolides</i>	14
<i>Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid</i>	16
Metoodika.....	16
<i>Valim</i>	16
<i>Mõõtevahendid</i>	17
<i>Uuringu protseduur</i>	18
Tulemused	18
<i>Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste omavahelistes suhetes</i>	18
<i>Õpilaste hinnangud omavaheliste suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes soolistest erinevustest.</i>	18
<i>Õpilaste hinnangud omavaheliste suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes kooli tüübist.</i>	20
<i>Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes</i>	22
<i>Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes soolistest erinevustest.</i>	22
<i>Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes kooli tüübist.</i>	24
<i>Õpilaste hinnangute võrdlus prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemise sagedustele suhtetasandite lõikes</i>	26
Arutelu.....	27
Kokkuvõte	32
Abstract	33
Tänuõnad	34
Autorsuse kinnitus.....	34
Kasutatud kirjandus	35

Sissejuhatus

Eesti koolides üheks esilekerkivamaks probleemiks on kujunenud koolivägivald. Kuna kooli peamisteks ülesanneteks on õpilase harimine ja kasvatamine ning eakohase, turvalise, positiivselt mõjuva ja arendava õppekeskkonna kujundamine (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010) on oluline, et seda toetaksid nii õpilaste omavahelised kui ka suhted õpetajatega, kuna valdava osa koolipäevast veedab õpilane just kaaslaste ja õpetajatega suheldes.

Õpilased peavad suurimaks mureks koolis igasugust vägivaldset käitumist, jättes seejuures tagaplaanile õppimise, kodutööde ning õpetajatega seotud probleemid (Kõiv, 2001b). Õpetajate hinnangul on vägivald õpilaste omavahelistes suhetes sagenenud ning muutunud tõsisemaks (Altement, 2013). Vägivald esineb ka õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes, kuid suhteliselt harvemini kui õpilaste vahel (Kõiv, 2006). Vägivalla ilmingute vähendamise seisukohast on oluline arendada õpilaste prosotsiaalset käitumist, kuna ennetus- ja sekkumistöö puudutab eelkõige nende arendamist (Kõiv, 2010). Uuringute kohaselt kujuneb õpilase ja õpetaja vahel seda parem ja turvalisem suhe, mida sagedamini ilmneb õpilastel prosotsiaalset käitumist (Wentzel, 2002). Nii õpilaste ja õpetajate vahelistes kui õpilaste omavahelistes suhetes on leitud, mida sagedamini ilmneb prosotsiaalset käitumist, seda vähem esineb agressiooni ilminguid (Erol & Huesmann, 1984; Jaureguizar, Ibabe & Straus, 2013). Seega on oluline, et iga kooli juhtkond oleks kursis, millised on nii õpilaste omavahelised kui õpilaste ja õpetajate vahelised suhed, et vajadusel saaks keskenduda nende parandamisele läbi agressiooni vähendamise ning prosotsiaalse käitumise suurendamise.

Mitmetes varasemates uurimustes on leitud erinevusi prosotsiaalse ja agressiivse käitumise ilmnemises lähtuvalt kooli suurusest ja asukohast (Aron, 2013; Carlo Fabes, Laible & Kupanoff, 1999b; Lipmann, Burns & McArthur, 1996; Lois & Flaherty, 2001; Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007; Salla, 2010; Svensson, 2003) ning vastajate soost (Eklund, Loeb, Hansen & Andersson-Wallin, 2011; Eysenck, 2004; Giles & Heyman, 2005; Grusec, Hastings & Almas, 2010; Menesini & Modiano, 2003; O'Moore & Minton, 2003; Siu, Shek & Lai, 2011).

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajaga – Võru maakonna koolide näitel. Lähtuvalt püstitatud eesmärgist on seatud järgnevad uurimisülesanded:

1. selgitada välja ja võrrelda maa- ja linnakoolide õpilaste hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele;
2. selgitada välja ja võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele.

Uurimistöö jaguneb neljaks peatükiks: teoreetiline osa, milles antakse ülevaade prosotsiaalsest ja agressiivsest käitumisest, vägivallast ja koolivägivallast ning nende ilmingutest õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajatega; meetodika, milles kirjeldatakse valimit, mõõtevahendit ning protseduuri; tulemused, milles tuuakse kolme alapeatükina välja õpilaste hinnangud agressiivse ja prosotsiaalse käitumise liikidele õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajatega lähtuvalt kooli tüübist, vastajate soost ning suhtetasandist; arutelu, milles tuuakse välja olulisemad tulemused ning nende seos varasemate uurimustega.

Teoreetiline ülevaade

Prosotsiaalne käitumine

Prosotsiaalset käitumist võib defineerida kui positiivset sotsiaalset tegevust, mille eesmärgiks on teisele inimesele kasu luua ning seda säilitada (Brief & Motowidlo, 1986), kasutades selleks tahtlikult enda individuaalseid ressursse (Warden & Christie, 1999). Seejuures ei motiveeri abistajat ametialased kohustused ning vastuvõtjaks on isik, mitte organisatsioon (Bierhoff, 2002). Sarnaselt defineerib prosotsiaalset käitumist ka Kõiv (2003b), kes toob välja, et tegemist osaga abistavast käitumisest ning see tähistab tegevust, mis on tahtlikult suunatud sellele, et teine inimene saaks kasu või tema olek sotsiaalses situatsioonis paraneks. Grusec jt (2010) loevad prosotsiaalseks käitumiseks igat kavatsuslikku tegevust, mis annab positiivse või kasuliku tulemuse vastuvõtjale. Sealjuures toovad nad välja asjaolu, et ei arvestata seda, kas tegevus on tegijale kulukas, mõju poolest neutraalne või kasulik (Grusec et al., 2010).

Prosotsiaalse käitumise liikideks on jagamine, abistamine, kaasamine, koostöö, kaastunne, sõbrunemine, hoolimine, teise teretulnuks pidamine, isolatsiooni vältimine, toetamine ja usaldamine (Warden & Christie, 1999).

Prosotsiaalse käitumise esinemise puhul on täheldatud erinevaid motive. Wardle, Hunter ja Warden (2011) toovad välja egoismi ja altruismi. Altruismi võib defineerida, kui sisemiselt motiveeritud vabatahtlikku käitumist, mille eesmärgiks on teha teistele head ning sageli on

sealjuures motiiviks mure abivajajate pärast või ka abistaja enda sisemised väärtused ja eesmärgid, mille järgi tegutsetakse (Eisenberg & Mussen, 1989). Altruismi korral ei saa abistaja ise mingit otseselt nähtavat kasu (Eysenck, 2004). Selle esinemist on sageli seostatud empaatiaga ehk võimega mõista olukorda ka teise inimese seisukohast ning jagada tema emotsioone (Eysenck, 2004). Egoismi korral lähtub abistaja aga oma kasust ning tavaliselt motiveerib prosotsiaalset käituma tema enda maine või heaolu (Simpson & Willer, 2007). Batson ja Shaw (1991) väidavad eelnevale jaotusele lisaks, et motiiv võib olla ka pluralistlik, sisaldades nii altruistlikke kui egoistlikke motiive.

Carlo ja Randall (2002) eristavad kuut tüüpi prosotsiaalset käitumist:

- altruism - omakasupüüdmatu abistamine, mis on sageli motiveeritud kaastundest;
- avalik prosotsiaalne käitumine – teiste ees aitamine, mis on tavaliselt motiveeritud soovist saada tunnustust ja austus teistelt ning tõsta oma enesehinnangut;
- vastutulelik prosotsiaalne käitumine – aitamine, kuna keegi teine on seda palunud;
- emotsionaalne prosotsiaalne käitumine – aitamine emotsioonide poolt esilekutsutava tunde ajel;
- anonüümne prosotsiaalne käitumine – aitamine ilma, et saaja teaks aitaja identiteeti;
- hädaolukorras aitamine.

Mitmetes uuringutes on leitud, et prosotsiaalse käitumise esinemine sageneb lapse vanemaks saades (Carlo, Fabes, Laible, Kupanoff, 1999a; Eisenberg, Fabes & Spinrad, 2006). Sealjuures on täheldatud, et noorukiikka jõudes sageneb pigem jagamine ja annetamine, vähem aitamine ja emotsionaalse toe pakkumine (Eisenberg & Mussen, 1989). Prosotsiaalse käitumise sagenemist vanuse kasvades on põhjendatud kognitiivsete oskuste arenguga, mille jooksul õpib laps kaaslaste vajadustega arvestama ning mõistab paremini, miks on vaja teisi aidata (Hoffmann, 2000). Varasemad uuringud on täheldanud ka soolisi erinevusi prosotsiaalses käitumises – seda esineb sagedamini tüdrukute kui poiste seas (Eklund et al., 2011; Eysenck, 2004; Grusec et al., 2010; Siu et al., 2011).

Olulist rolli prosotsiaalse käitumise arenemisel omavad ümbritsevad inimesed. Grusec jt (2010) peavad eriti tähtsaks vanemate mõju, seejuures on leitud emal suurem roll kui isal. Nad usuvad ka, et lapse ja vanema suhtes edendavad prosotsiaalse käitumise internaliseerumist vanemate vastutulelikkus oma laste soovidele kui ka nende südamlikkus, hoolitsemine ja laste tingimusteta omaksvõtt. Mõju omab kindlasti ka lapse turvaline kiindumus suhe oma vanemaga ning vanemate eeskuju (Grusec et al., 2010). Ka Kõiv (2003b) peab prosotsiaalse käitumise arendamise juures tähtsaks täiskasvanupoolset mudelit, mida

laps on kergesti võimeline jäljendama, kui tal on täiskasvanuga lähisuhted. Uurimused on tõestanud, et lapsed, kellel on soe ja armastav suhe oma vanematega, näitavad kõige tõenäolisemalt kõrget prosotsiaalse käitumise taset (Eysenck, 2004). Tähtsad on nii õdede-vendade kui ka eakaaslaste vastastikused suhted, kuna nendes tuleb ette võimalusi teiste lohutamiseks ja aitamiseks (Smith, Cowie & Blades, 2003). Keltikangas-Järvineni (2013) kohaselt õpib laps esmaselt jagamist, andmist, hoolitsemist ja aitamist just õdede-vendade keskel. Eakaaslaste seas õpivad lapsed ja noorukid toime tulema suhteprobleemidega, säilitama oma mainet grupis, oma emotsioone avalikult väljendama ning neid vajadusel ka peitma (Smith et al., 2003).

Samuti on uuritud meedia mõju prosotsiaalse käitumise arengule. Eysencki (2004) kohaselt võib meedia omada mõju prosotsiaalse käitumise arenemisele, kuid sageli on see pigem lühiajaline ning pikas perspektiivis väheoluline. Samas on ka vastuväitjaid, kelle kohaselt meedia ja televisioon on kesksel kohal prosotsiaalse käitumise õppimisel (Hetherington & Parke, 1975; Harris, 1993).

Prosotsiaalset käitumist on võimalik arendada. Kõivu (2003b) kohaselt on eriti oluline roll lapse sotsiaalsete oskuste arendamisel täiskasvanul ja tema võimel olla ise kompetentne ja õhutada last sotsiaalsetes situatsioonides efektiivselt käituma. Prosotsiaalse käitumise soodustamiseks õppetingimustes tuleks usalduse ja koostöö väärtushinnanguid tähtsustada kogu kooli tasandil (Smith et al., 2003). Prosotsiaalset käitumist saavad edendada koolid ka läbi erinevate sotsiaalsetele oskustele suunatud õppeprogrammide, mille käigus arendatakse õpilaste prosotsiaalseid oskuseid (Kidron & Fleischmann, 2006). Bridgeman (1981) toob välja, et prosotsiaalset käitumist saab õpetada ka läbi rollimängude ning diskussioonide.

Agressiivne käitumine

Sageli kasutatakse sünonüümidenä mõisteid agressiivne ja vägivaldne käitumine. Kõiv (2001a) peab oluliseks aga neid eristada. Agressiivne käitumine on üldisem ja laiem mõiste, mille alla kuuluvad nii kiusamine kui vägivaldne käitumine (Kõiv, 2001a), sealhulgas ka koolivägivald ja -kiusamine, mida ühendab koolikeskkond (Kõiv, 2003a). Bachmann ja Maruste (2003) defineerivad agressiivset käitumist, kui teist isikut kahjustavat käitumist. Agressiivset käitumist võib mõista, kui mistahes tahtlikku käitumist eesmärgiga kahjustada või teha haiget teisele isikule, kes sealjuures on motiveeritud vältima kahju saamist (Baron & Richardson, 1994).

Berk (1999) eristab agressiivse käitumise kolme alaliiki:

- instrumentaalne – suunatud mingi objekti, ruumi või privileegi saavutamisele, sealjuures tahtlikult teisele isikule kahju ei tehta;
- vaenulik – tahtlik teisele inimesele kahju tegemine (näiteks löömine);
- suhetega seotud – vaenuliku agressiivsuse vorm, mille korral kahjustatakse inimestevahelisi suhteid (näiteks sotsiaalne tõrjumine, kuulujuttude levitamine).

Björkqvist, Österman ja Kaukiainen (1992) toovad välja liigituse vastavalt avaldumisvormile, jagades agressiivse käitumise füüsiliseks, verbaalseks ja kaudseks. Nende kohaselt hõlmab füüsiline agressioon peksmist, löömist, tõukamist ja teisi käitumisviise, mille korral omab agressiivselt käituja füüsilist kontakti teise isiku või mõne esemega. Verbaalse agressiooni alla kuuluvad näiteks karjumine, alandavate märkuste tegemine ja ähvardamine ning kaudse agressioon korral toimub kahju tekitamine kaudsete meetodite abil (näiteks teise indiviidi enesehinnangu või sotsiaalse staatuse kahjustamine kasutades selleks sarkastilist huumorit, levitades kuulujutte, isoleerides indiviidi grupist) (Björkqvist et al., 1992).

Vanuse kasvamisega on täheldatud agressiivse käitumise vähenemist ning füüsilise agressiivse käitumise asendumist verbaalsega (Keltikangas-Järvinen, 2011). Uurimused on näidanud, et poiste seas esineb agressiivset käitumist enam kui tüdrukute seas (Harris, 1993; Hetherington & Parke, 1975; Björkqvist & Niemelä, 1992; Daly & Perez, 2009), kuid see erinevus väheneb aastast aastasse (Keltikangas-Järvinen, 2011). Keltikangas-Järvinen (2001) näeb selle põhjusena tüdrukute agressiivse käitumise kasvu. Siiski on säilinud erinevus selles, et poisid kasutavad enam füüsilist agressiivsust, tüdrukud aga verbaalset (Gleitman, Reisberg & Gross, 2007; Keltikangas-Järvinen, 2011).

Agressiivse käitumise mõjutajateks võivad olla erinevad faktorid. Lisaks geneetilisele soodumusele ja hormoonide mõjule (Hetherington & Parke, 1975; Smith et al., 2003), peetakse üheks olulisemaks riskiteguriks vanematepoolset vägivalda (Penthin, 2003). Lapsed, kes näevad ja kogevad kodus füüsilist ja verbaalset agressiooni ning karistamist, käituvad tõenäolisemalt agressiivselt ka igapäevaelus. Samuti suurendab agressiivset käitumist vanematepoolse emotsionaalse läheduse puudumine lastega (Penthin, 2003) ja kehv majanduslik olukord kodus (Smith et al., 2003). Agressiivse käitumise mõjutajaks peetakse ka meediat, mis omab käitumisele negatiivset mõju (Eysenck, 2004; Hetherington & Parke, 1975; Penthin, 2003). Hetherington ja Parke (1975) peavad oluliseks agressiivset käitumist ennetavaks tegevuseks seda, et vanemad õpetavad lapsi vahet tegema meedias toimuval ja reaalsusel. Agressiivse käitumise puhul omavad kindlasti mõju ka kaaslased ja sõbrad.

Berndti ja Keefe'i (1995) uuringu kohaselt kalduvad probleemsete sõpradega õpilased ka ise selliseks muutuma.

Agressiivse käitumise vähendamiseks on olemas erinevaid sotsiaalsete oskuste arendamise treeninguid ja sekkumismeetodeid (Smith et al., 2003). Keltikangas-Järvinen (1992) on sekkumismeetoditena välja toonud negatiivse ja positiivse kinnistamise, märgimajanduse, mudeli järgi õppimise, tõrjumise, küllastuse tekitamise, keskkonna muutmise, üleparandamise ja karistamise.

Vägivald

Mõistet *vägivald* interpreteeritakse ja kasutatakse erinevalt. Maailma Terviseorganisatsioon (s.a) on vägivalda defineerinud kui füüsilise jõu või võimu tahtlikku kasutamist või sellega ähvardamist enda, teise isiku, grupi või kogukonna vastu, mis põhjustab vigastusi, surma, psühholoogilist kahju või deprivatsiooni.

Vägivaldset käitumist võib defineerida kui agressiivset käitumist, kus vägivallatseja kasutab oma keha või objekti, et tekitada tahtlikult tõsist kahju/valu või ebamugavust teisele inimesele (Olweus, 1999, viidatud Kõiv, 2003a j), sisaldades sealjuures ainult füüsilist, kuid mitte verbaalset agressiooni (Kõiv, 2003a). Sellist lähenemist, kus defineerimisel on keskseks füüsilise jõu kasutamine, on nimetatud vägivalla kitsaks tähenduseks (Smith, 2003). Vägivalla laia tähenduse alla koondavad Steffgen ja Russon (2003) lisaks füüsilisele ka psühholoogilise ja verbaalse agressiooni, vara lõhkumise ja vandalismi. Tavamõistes on vägivald kasutusel selle laiemas tähenduses (Bongers, Prior & Walraven, 2003, viidatud Kõiv, 2006 j), teadusmõistena kasutatakse aga enamjaolt selle kitsast tähendust (Slee, 2003, viidatud Kõiv 2006 j).

O'Moore (2004) eristab lisaks füüsilisele ja emotsionaalsele ka seksuaalset agressiooni vägivalla komponendina. Füüsilise agressiooni alla loeb ta olukorrad, kus laps, nooruk või nendest moodustunud rühm otseselt või kaudselt kohtleb halvasti või vigastab kedagi. Selle alla kuuluvad tegevused nagu lükkamine, löömine, peksmine, kallale tungimine. Emotsionaalse agressiooni puhul toimuvad sõnalised rünnakud, mõnitamine, pilkamine, karjumine, tõrjumine ja kuulujuttude levitamine ning seksuaalse agressiooni alla liigitab ta tegevused nagu seksuaalne ahistamine ja vägistamine (O'Moore, 2004).

Emotsionaalse ja vaimse agressiooni alla võib lugeda järgnevad tegevused: füüsiline ja sotsiaalne isolatsioon, asjade äravõtmine, hirmutamine, alandamine, sõimunimedega kutsumine, pidev kritiseerimine, solvamine, valesüüdistamine, ignoreerimine, valetamine, lubaduste murdmine, usalduse hävitamine (Flitcraft, Hadley, Hendricks-Matthews, McLeer &

Warshaw, 1992; Soonets, 1997). Väga sageli esinevad emotsionaalne ja vaimne agressioon koos füüsilise vägivallaga või eelnevad sellele (Flitcraft et al., 1992; Haldre, 1997).

Õpilaste arvates hõlmab vägivald nii agressiivse käitumise emotsionaalset, käitumuslikku kui ka tahtlikku aspekti ning nii füüsilist kui ka psühholoogilist agressiivset käitumist (Kõiv, 2001b). Sama kinnitavad ka 2007. aastal läbiviidud uuringu tulemused, millest selgus, et õpilased peavad vägivalla all silmas nii selle füüsilist poolt, peksmist ja kaklemist, kui vaimset, mille kirjeldamisel mainiti enim narrimist, mõnitamist, sõimamist, solvamist (Strömpl, Selg, Soo & Šahverdov-Žarkovski, 2007).

Koolivägivald

Vägivaldne käitumine võib aset leida väga erinevates kohtades, alustades koolis klassiruumi või koridoriga, lõpetades tänavatega. Koolivägivallaks nimetatakse seda siis, kui vägivald leiab aset koolikeskkonnas (Kõiv, 2003a). Haldre (1997) defineerib koolivägivalda kui väärkohtlemise liiki, kus esineb jõu kasutamist õpilaste omavahelistes või õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes. Ta jaotab koolivägivalla kaheks järgnevalt:

- Emotsionaalne vägivald on tegevusakt kaasõpilase või õpetaja suhtes, eesmärgiga alandada tema psüühilist heaolu, pannes ohvri emotsionaalse pingesse, teda alavääristades ja enesehinnangut alandades. Selle liikideks on kaasõpilase või õpetaja narrimine, kiusamine, halvamaiguliste hüüdnimedega panek, tõrjumine, isolatsiooni asetamine ja suhtlemisest keeldumine.
- Füüsiline vägivald on füüsilise jõu kasutamine õpilase või õpetaja vastu, mille käigus võidakse tekitada kehavigastusi. Selleks on näiteks peksmine, löömine, asjade lõhkumine ja äravõtmine.

Lisaks eelpool väljatoodud koolivägivalla liigitustele eristavad Astor ja Benbenishty (2008) järgnevaid koolivägivallale iseloomulikke käitumiseakte:

- verbaalne vägivald – ebameeldivate nimedega kutsumine, rassiline solvamine ja vandumine;
- sotsiaalne vägivald – õpilase või õpilaste grupi isoleerimine;
- kaudne vägivald – juttude levitamine, ohvriks sattumine sotsiaalmeedias (näiteks isiklike piltide jagamine internetis ning kuulujuttude levitamine telefoni teel);
- füüsiline vägivald – selle alla kuuluvad nii raskem vägivald nagu peksmine, kui ka kergem vägivald nagu tõukamine ja lükkamine;
- varaga seotud vägivald, sealhulgas vandalism – kaasõpilaste ja personali asjade vargused ja lõhkumine

- seksuaalne vägivald – verbaalne ahistamine ja füüsilised vormid mittesooitud seksuaalsest käitumisest;
- relvadega seotud vägivald – nugade ja relvade kaasaskandmine ja kasutamine.

Lisaks sellele, et koolivägivald hõlmab enda alla mitmeid agressiivse käitumise vorme, võib see toimuda ka väga erinevate isikute vahel: õpilaste vahel, õpetaja ja õpilase vahel, õpetajate vahel, õpetaja ja lapsevanema vahel, õpetaja ja juhtkonna vahel jne (Kõiv, 2006).

2006. aastal läbiviidud uuringust selgus, et osakaal Eesti alaealistest, kes on langenud koolivägivalla ohvriks, on 24% (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2006). Koolivägivalda on kogenud, kas ohvri või kõrvaltvaatajana, peaaegu kõik õpilased (Strömpl et al., 2007). Koolivägivalla probleem on kõige aktuaalsem just nooremate vanuserühmade puhul. Mitmed uuringud kinnitavad, et vanuse kasvades käituvad õpilased järjest vähem vägivaldselt (Harris & Rice, 2007; Strömpl et al., 2007).

Koolivägivalla esinemises on täheldatud ka soolisi erinevusi. Koolivägivalla füüsilised vormid on peamiselt iseloomulik poistele, samas kui tüdrukud kasutavad enam psühholoogilist ja vaimset vägivalda (Giles & Heyman, 2005; Menesini & Modiano, 2003; O'Moore & Minton, 2003). Poisid kalduvad oma emotsioone väljendama kasutades füüsilist agressiooni, tüdrukud aga kasutavad selleks varjatuid meetodeid nagu solvangud, ignoreerimine ja tagarääkimine (Moretti, Obsuth, Odgers & Penney, 2008). Strömpl jt (2007) uurimuse tulemusest selgub asjaolu, et poisid suhtuvad erinevatesse vägivallaliikidesse oluliselt sallivamalt, kui tüdrukud, ning ei pea sageli üldse vägivallaks näiteks käperdamist ja togimist. Erinevat suhtumist on põhjendatud sellega, et vägivaldsus ja jõu kasutamine kuuluvad poiste identiteedi ja kultuuri juurde (Strömpl et al., 2007).

Kõiv (2001b) uurimistulemustest selgus, et õpilased on enam kogenud füüsilist ja psühholoogilist koolivägivalda. Koolis esinevat füüsilist agressiooni seostavad nii poisid kui ka tüdrukud pigem poistega, vaimset aga tüdrukutega, seega võib jääda tüdrukute vägivald sageli märkamatuks (Strömpl et al., 2007). Strömpl jt (2007) uuringus peavad õpilased vaimset koolivägivalda raskemaks kui füüsilist, ning nende endi hinnangul esineb seda ka rohkem. Kõige raskemaks vaimse vägivalla liigiks hindasid nad ignoreerimist, mida pidasid eriti raskeks tüdrukud (Strömpl et al., 2007).

Koolivägivalla vastu võitlemiseks on välja pakutud väga erinevaid võimalusi. Õpilased ise on kõige efektiivsemate meetoditena välja toonud rangemate karistuste ja trahvide kehtestamise (26,5%) koolivägivalla juhtumite korral. 19% õpilaste arvates peaksid õpetajad rakendama rangemat kontrolli ning 15,9% on selle poolt, et saaksid ise koolivägivalla vastu midagi ette võtta. Vähem mainiti ka vägivalla ja selle tagajärgede teadvustamist (5,6%),

rangemaid kooli reegleid ja eeskirju (4,9%), vägivallatseja koolist väljaviskamist (4,9%) või eriklassi paigutamist (4,7%). 4,5% õpilaste arvates aitaks koolivägivalla vastu võidelda ka see, kui õpilastele pakutaks rohkem alternatiivseid tegevusi (Kõiv, 2001b).

Eesti koolides on läbi viidud mitmeid koolivägivalla vastu võitlemise programme, mille käigus arendatakse õpilaste prosotsiaalseid oskusi, tegeletakse õpilaste omavaheliste ja ka õpilaste ja õpetajate vaheliste suhete parandamisega. Samuti tehakse teadvustustööd vägivalla ning sellega hakkama saamise kohta. Teiste seas on Lastekaitse Liit viinud läbi programmid „Ei vägivallale“ ja „Koolirahu“ (Koolirahu (s.a.); Tikerpuu, 2001).

Prosotsiaalne ja agressiivne käitumine õpilastevahelistes suhetes

Lisaks õpilase ja õpetaja vahelisele suhtele peab ka õpilaste omavahelistes suhetes valitsema austus ja üksteise hindamine. Õpilastevahelised head suhted panevad aluse ühtsele ja koostööd tegevale klassile.

Kõiv (2006) on uurinud õpilaste hinnanguid omavahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse käitumise erinevate liikide sagedusele. Uuringu kohaselt esineb õpilastevahelistes suhetes kõige enam koostööd, abistamist, mõistmist ning usaldamist. Sellele järgnesid võrdsete hinnangutega kaastunne ja toetamine, vähem esineb jagamist ja üllatamist (Kõiv, 2006). Wentzeli (2002) kohaselt leiab klassiruumis prosotsiaalsest käitumisest enam aset aitamine, jagamine ja koostöö.

Prosotsiaalse käitumise puhul on mitmetes uuringutes täheldatud, et tüdrukute seas esineb prosotsiaalset käitumist sagedamini, kui poiste seas (Eklund et al., 2011; Eysenck, 2004; Grusec et al., 2010; Siu et al., 2011). Tüdrukute puhul on täheldatud rohkem kaastundlikkust ja hoolimist võrreldes poistega (Carlo & McGinley, 2006; Wentzel, Filisetti & Looney, 2007).

Õpilaste suurimaks mureks koolis on koolivägivald ja sellega seonduv. 2001. aastal „Ei vägivallale“ projekti raames viidi läbi uuring, milles osales 2255 õpilast 5–9. klassini (Kõiv, 2001b). Vastanud õpilastest hindas 65,4% suurimaks kooliprobleemiks igasugust vägivaldset käitumist (narritamine, mõnitamine, asjade äravõtmine, lõhkumine, peksmine, löömine, koolikiusamine jms), õppimist ja kodutöödega seotud probleeme mainis vaid 4,2 % ja õpetajatega seotud probleeme 4,1% õpilastest. Uuringu kohaselt on õpilased viimase kuu jooksul kõige enam kogenud togimist ja tõukamist (46,97%), narritamist ja pilkamist (39,57%) ning asjade äravõtmist või peitmist (34,1%) (Kõiv, 2001b). See annab tunnistust, et koolivägivald häirib lisaks õpetajate tööle ka õpilaste heaolu koolis.

Tiko (1999) uuringu kohaselt on 19% poistest ning 13% tüdrukutest kogenud kaasõpilaste poolset füüsilist agressiooni. Vaimse agressiooni korral on näitajad vastavalt

27% tüdrukute ning 22% poiste puhul (Tiko, 1999). Nendele näitajatele annavad kinnitust ka Kõivu (2008) läbiviidud uuringu tulemused, mille kohaselt samuti esineb õpilaste omavahelistes suhetes rohkem verbaalset kui füüsilist agressiooni. Altementi (2013) uuringus kinnitavad sama ka õpetajate hinnangud, kuid $\frac{3}{4}$ vastanud õpetajatest on lisaks täheldanud seda, et vägivald õpilastevahelistes suhetes on sagenenud ning muutunud tõsisemaks. Õpetajate arvates esineb omavahelistes suhetes kõige rohkem togimist (81%), narritamist (74%), naeruvääristamist (57%) ja poiste omavahelist kaklust (43%). Samast uuringust selgus, et ka õpetajate arvates esineb õpilaste omavahelistes suhetes rohkem vaimset kui füüsilist agressiooni (67%) (Altement, 2013).

Kõivu (2006) uuringu tulemustena esineb õpilaste omavahelistes suhetes kõige sagedamini solvamist, mida on kogenud 38% õpilastest. Sellele järgnevad alandavate märkuste tegemine (37%), karjumine (36%), sõimamine (36%), pilkamine (31%), sõnadega ähvardamine (31%) ning hirmutamine (29%). Vähem olid õpilased kogenud füüsilist vägivalda (24%) ning sellega ähvardamist (20%) (Kõiv, 2006).

Õpilased toovad Strömpl jt (2007) uuringus välja, et õpetajad pööravad vaimsele koolivägivallale liiga vähe tähelepanu ning lausa ligi 90% õpilastest nõustus väitega, et õpetajad pööravad füüsilisele vägivallale enam tähelepanu kui vaimsele. Selle üheks põhjuseks võib 70% õpilaste arvates olla asjaolu, et õpetajad ei saa sageli aru, kui lapsed vaimset vägivalda kasutavad (Strömpl et al., 2007). Teise põhjusena võib välja tuua ka asjaolu, et õpetajad, jätavad sekkumata, kuna on väsinud ja oma põhitööga niigi hõivatud ning seega ei taheta võtta endale lisakohustusi (Haldre, 1997).

Prosotsiaalne ja agressiivne käitumine õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes

Õpilase ja õpetaja suhe on üks olulisemaid tegureid, mis mõjutab distsipliini ja üldist kliimat klassis (de Boer, Bosker & van der Werf, 2010). Gordon (2006) loeb heaks õpilase ja õpetaja vaheliseks suhteks suhet, milles on:

- avatust ja läbipaistvust – mõlemad on otsekohesed ja ausad teineteise suhtes;
- hoolivust – mõlemad tunnevad end teise poolt hinnatuna; vastastikust mõju;
- eraldatust – mõlemad saavad kasvada ja arendada oma omapära, loovust ja individuaalsust;
- mõlemapoolset rahulolu – kellegi vajadusi ei rahuldata teise vajaduste arvelt.

Positiivne, soe ja turvaline õpilase ja õpetaja vaheline suhe on seotud õpilase prosotsiaalse käitumisega. Mida sagedamini ilmneb õpilastel protsotsiaalset käitumist, seda paremaks ja turvalisemaks kujuneb ka tema suhe õpetajaga (Luckner & Pianta, 2011; Wentzel, 2002).

Kõivu (2006) läbiviidud uuringu kohaselt esineb õpilaste hinnangul õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes kõige enam abistamist ning mõistmist, millele järgnevad koostöö, jagamine, usaldamine, toetamine ning kaastunne. Kõige harvemini esineb üllatamist. Kõivu (2008) hilisema uuringu tulemustest selgus, et õpilaste hinnangul esineb õpetajate ja õpilaste vahelistes suhetes kõige enam aga kaasavat käitumist nagu sõbrunemine, teiste teretulnuks pidamine ning isolatsiooni vältimine. Abistamist ning hoolitsemist hinnati sagedamini esinevaks õpilase ja õpetaja vahelistes suhtes kui õpilaste omavahelistes suhetes (Kõiv, 2008).

Jaureguizari jt (2013) kohaselt on õpetajatele suunatud õpilastepoolne prosotsiaalne käitumine negatiivselt seotud antisotsiaalse käitumisega. Selle kohaselt, mida sagedasem on õpilase poolt õpetajale suunatud antisotsiaalne käitumine, seda vähem kaldub esinema prosotsiaalset käitumist. Klassiruumis esinevates õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes on leitud aga prosotsiaalsel käitumisel positiivne seos – mida paremad suhted, seda enam esineb prosotsiaalset käitumist (Jaureguizar et al., 2013).

Kõiv (2006) uuringus hindasid õpilased vägivalla ilmingute esinemist õpilase ja õpetaja vahelises suhtes harvemini esinevaks, kui õpilaste omavahelistes suhetes. Aroni (2013) uurimusest selgus, et õpilastel on erinevad arusaamad õpilaste ja õpetajate vahelisest vägivallast ning selle piiritlemisest. Tihti õpilased käituvad teadlikult valesti, kuid seda pigem eesmärgiga teha ennast märgatavaks ja arvamust avaldada, kui tunnevad, et neile on liiga tehtud, mitte vägivallatseda. Kuigi ka õpetajad tajuvad kooliklassis ilmnevat vägivalda erinevalt, ei eira nad selle olemasolu (Aron, 2013).

Õpetajad kogevad kõige sagedamini õpilastepoolset karjumist ja põhjendamatult esitatud nõudmisi, mida Kõivu (2006) uuringus hindas 20% õpetajatest esinevat sageli või väga sageli. 8-14% õpetajatest on tundnud õpilastepoolset solvamist, näägutamist, sõimamist, negatiivsete hüüdnimede andmist, alusetute juttude levitamist. Vähem kui 5% vastanud õpetajates olid kogenud alandamine, narrimine, tõrjumine, väljapressimine, hirmutamine. 0-2% õpetajatest on ähvardatud oma positsiooniga, sõnadega sooliselt ahistatud, kogenud sotsiaalset isolatsiooni ning neilt on asju varastatud. Kõige vähem olid õpetajad kogenud ähvardamist füüsilise agressiivse käitumisega (1,31%), füüsilist rünnakut (0,98%) ja soolist füüsilist ahistamist(0,33%) (Kõiv, 2006). Seega enam on õpetajad kogenud õpilast poolt pigem psühholoogilist ja verbaalset ning tunduvalt vähem füüsilist agressiooni.

Õpilastepoolses õpetajatele suunatud vägivallas on leitud ka soolisi erinevusi. Uuringud kinnitavad, et poisid kasutavad õpetajate suhtes enam füüsilist agressiooni kui tüdrukud, psühholoogilise agressiooni kasutamises pole suuri erinevusi leitud (Khoury-Kassabri, Astor

& Benbenishty, 2009; Wentzel, 2002). Jaureguizari jt (2013) uuringu kohaselt 13% poistest ning 8% tüdrukutest on olnud õpetajate vastu füüsiliselt vägivaldsed, psühholoogilist agressiooni on kasutanud vastavalt 56% ja 52%.

Koolivägivald võib olla suunatud ka õpetajatelt õpilastele. Õpetajatepoolset füüsilist agressiooni on kogenud keskmiselt 14%, vaimset aga 30% õpilastest, sealjuures füüsilist agressiooni on rohkem kogenud poisid (20%) kui tüdrukud (10%), vaimse agressiooni näitajad on aga tüdrukutel ja poistel üpriski sarnased, vastavalt 31% ja 29% (Tiko, 1999). Kõivu (2006) uurimuse kohaselt esineb õpilaste hinnangul õpetajate poolt õpilastele suunatud agressiivses käitumises kõige enam karjumist (22,61%), alandavate märkuste tegemist (14%), sõimamist (13%), sõnadega ähvardamist (11%), hirmutamist (9%), pilkamist (8%). Vähem esineb füüsilist vägivalda (4%) ja sellega ähvardamist (2%) (Kõiv, 2006).

Strömpl jt 2007.aastal läbiviidud uuringus on koguni 57% vastanud õpilastest arvamusel, et õpetajad kasutavad õpilaste suhtes vaimset koolivägivalda. Õpilased tõid välja veel ka õpetajatepoolse ebaõiglase hinnetepanemise ning n-ö tagasitegemise õpilasele, mille juures kuritarvitavad õpetajad ära oma positsiooni õpilaste suhtes (Strömpl et al., 2007). Chang jt (2004) on välja toonud, et õpilased käituvad suurema tõenäosusega vastavalt õpetaja soovidele, kui nad tajuvad õpetajat kui autoriteetset, mitte autoritaarset isikut. Oluline on küll õpetajal osata ennast kehtestada, kuid seda ei tohi teha jõuga ja läbi oma positsiooni. Kuid koolis, kus juhtkond on autoritaarne ja õpetajate arvamust allasuruv, kalduvad olema samasugused suhted ka õpilaste ja õpetajate vahel (Haldre, 1997).

Õpilase ja õpetaja vahelist vägivalda on võimalik ohjeldada, kui koolitada ning nõustada mõlemat osapoolt (Aron, 2013). Farran ja Spivak (2012) leidsid, et kui õpetajad aktiivselt suunavad õpilasi käituma prosotsiaalselt ja olema kaasõpilaste vastu kaastundlikumad, siis lapsed ka rohkem nii käituvad – jagavad, aitavad ja teevad üksteisega rohkem koostööd. Sellest järeldub, et õpetajad omavad tugevat mõju õpilase prosotsiaalsele käitumisele (Farran & Spivak, 2012).

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise erinevused maa- ja linnakoolides

Uurimused maa- ja linnakoolides esineva käitumise kohta on andnud erinevaid ja ka vastandlikke tulemusi. Säre (2011) uurimuse tulemused näitavad, et maakoolides esineb võrreldes linnakoolidega oluliselt vähem järgnevaid vägivallailminguid: ähvardamist, ähvardamist terariista või muu esemega, asjade ära võtmist või peitmist ja lõhkumist ning kaaslaste hammustamist. Maakoolides esineb võrreldes linnakoolidega vähem vägivalda tualettruumides ning koridorides. Ka üldised keskmised näitajad vägivalla esinemise

hinnangutes on linnakoolides veidi kõrgemad, kuid samas polnud see erinevus statistiliselt oluline (Säre, 2011). Salla (2010) on aga välja toonud, et väiksemates kohtades ja väiksema õpilaste arvuga koolides esineb vägivalda mõnevõrra vähem võrreldes suuremate linnakoolidega. Ka Aroni (2013) läbiviidud uuringu tulemused näitasid, et väiksema maakooli õpilaste hinnangul pole nende koolis õpilaste ja õpetajate vahel peaaegu üldse probleeme, samas kui suuremas linnakoolis hinnatakse seda esinevat. Viimases on koguni 20% õpilastest kogenud õpetajapoolset vägivalda ning 11% tunnistas, et nad ise või mõni klassikaaslane on õpetajat kiusanud (Aron, 2013). Markina ja Šahverdov-Žarkovski (2007) läbiviidud uurimuse kohaselt esineb õpilaste hinnangul vägivalda väiksemates alevites, asulates ja külates (14,3%) mõne võrra vähem kui suurlinnade koolides (19,3%). Statistiliselt oluline erinevus leiti külmrelva kaasaskandmisel, kus maal oli tegevuse esinemise osakaal 13,4%, linnas aga 19,4% (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007). Ka Ameerikas (Lipmann et al., 1996; Lois & Flaherty, 2001) ja Rootsis (Svensson, 2003) on täheldatud, et linnakoolide õpilased satuvad tunduvalt enam vägivalda ohvriks kui maakoolide õpilased.

Mitmete uurijate (Klein & Cornell, 2010; Mehta, Cornell, Fan & Gregory, 2013; Mink, Moore, Johnson, Probst & Martin, 2005) väitel esineb aga agressiivset käitumist linna- ja maakoolides võrdsel määral. On ka uurimusi, mille kohaselt esineb kooli personalile suunatud erinevaid füüsilise käitumise liike (nt füüsiline vägivald ja selle käigus vigastamine, relvaga ähvardamine ja selle kasutamine) sagedamini hoopis maakoolides ning harvem linnakoolides (Omisore et al., 2011).

Prosotsiaalse käitumise osas on maa- ja linnakoole võrreldud vähem. Albert ja Thilagavathy (2013) uurimuse tulemuste kohaselt ei erine maa- ja linnakoolide õpilased prosotsiaalse käitumise osas üksteisest. Prosotsiaalne käitumise esinemist on seostatud rohkem kooli suurusega, millega seoses leidsid Carlo jt (1999b), et prosotsiaalse käitumise esinemine on vähemtõenäoline isikute vahel, kes pole omavahel tuttavad. Kui on tegemist suure kooliga, kus on palju õpilasi, võib see tekitada osades õpilastes üksindust või eraldatuse tunnet, mis võib omakorda vähendada tema prosotsiaalset käitumist kaaslastega. Selle põhjal võib oletada ka, et maakoolides, mis on Eestis üldjuhul tunduvalt väiksemad, esineb nii õpilaste omavahelistes suhetes kui suhetes õpetajatega sagedamini prosotsiaalset käitumist kui suuremates linnakoolides. Barr ja Higgins-d'Alessandro (2007) leidsid oma uurimuses, et väiksemas koolis hindasid õpilased kooli kliimat ning omavahelisi suhteid positiivsemaks, kui tegid seda õpilased suuremas koolis.

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajaga – Võru maakonna koolide näitel. Lähtuvalt töö eesmärgist seati järgmised uurimisülesanded:

1. selgitada välja ning võrrelda maa- ja linnakoolide õpilaste hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele;
2. selgitada välja ning võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele.

Tööl on püstitatud alljärgnevad hüpoteesid:

1. Toetudes Lipmanni jt (1996), Loisi ja Flaherty (2001) Markina ja Šahverdov-Žarkovski (2007), Aroni (2013), Salla (2010) ning Svenssoni (2003) uurimustele, püstitati hüpotees, et linnakoolide õpilaste hinnangul esineb agressiivse käitumise ilminguid sagedamini võrreldes maakoolide õpilaste hinnangutega nii õpilaste omavahelistes suhetes kui suhetes õpetajatega.
2. Toetudes Carlo jt (1999b) uurimusele, püstitati hüpotees, et maakoolide õpilaste hinnangul esineb prosotsiaalse käitumise ilminguid sagedamini võrreldes linnakoolide õpilaste hinnangutega nii õpilaste omavahelistes suhetes kui suhetes õpetajatega.
3. Toetudes Säre (2011) uurimusele, püstitati hüpotees, et poiste ja tüdrukute hinnangul esineb agressiivset käitumist õpilaste omavahelistes suhetes võrdsel määral.
4. Toetudes Eklund jt (2011), Eysencki (2004), Grusec jt (2010) ja Siu jt (2011) uurimustele, püstitati hüpotees, et tüdrukute hinnangul esineb prosotsiaalset käitumist õpilaste omavahelistes suhetes sagedamini kui poiste hinnangul.

Metoodika

Valim

Uurimuse valimi moodustasid kahes Võru maakonna maakoolis ja kahes linnakoolis õppivad III kooliastme (7.–9. klassi) õpilased. Valim moodustati kasutades kihtvalimi põhimõtet. Ühe maakonna koolid jaotatati vastavalt asukohale maa- ning linnakoolide rühma ning moodustunud gruppidest valitati juhuslikkuse alusel koolid, kus küsitlust läbi viia. Linnakoolide paralleelklasside puhul valiti samuti juhuslikkuse alusel klassikomplektidest välja üks.

Uuringus osales kaks linnakooli ja kaks maakooli. Kolm neist olid põhikoolid ning üks gümnaasium. Küsitleti kõiki küsitluse päevadel koolis viibinud 7.–9. klasside õpilasi. Vastajate vanus jäi vahemikku 13–17 eluaastat (vt tabel 1). Küsitluses osales kokku 79 maakooli ning 100 linnakooli õpilast. Õpilaste sooline jaotus ja jaotus klasside kaupa vastavalt kooli asukohale on välja toodud tabelis 2.

Tabel 1. Küsitlusele vastanute vanuseline jaotus

Vanus	13	14	15	16	17
Poisse	23	25	28	10	2
Tüdrukuid	19	29	35	8	0
Kokku	42	54	63	18	2

Tabel 2. Küsitlusele vastanute jaotus vastavalt klassile, soole ja kooli asukohale

Klass	Maakool		Linnakool	
	Tüdruk	Poiss	Tüdruk	Poiss
7	15	17	15	21
8	15	9	17	16
9	12	11	17	14
Kokku	42	37	49	51
	79		100	

Mõõtevahendid

Töö eesmärgi saavutamiseks viidi läbi empiiriline uurimus. Andmete kogumine toimus ankeetküsitlusega, mille autoriks on antud bakalaureusetöö juhendaja (Kõiv, 2006). Ankeetküsitlus on sobivamaks andmekogumismeetodiks, kuna ta võimaldab uurimusse haarata korraga suure hulga uuritavaid ning selle kaudu on hea uurida õpilaste hinnanguid. Küsimustikus tuli anda hinnang kokku 18 erineva käitumisliigi sageduse kohta. Prosotsiaalse käitumise liikidest tuli õpilastel hinnata järgneva üheksat käitumisviisi: abistamine, hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö, mõistmine, sõbrunemine ja teiste teretulnuks pidamine, toetamine, usaldamine. Agressiivse käitumise osas sisaldas küsimustik samuti üheksat käitumise liiki: alandavate märkuste tegemine, füüsiline vägivald, hirmutamine, karjumine, pilkamine, solvamine, sõimamine, ähvardamine füüsilise vägivallaga, ähvardamine sõnadega. Kõigi agressiivse ja prosotsiaalse käitumise liigi esinemissagedust

uuriti kahel suhtetasandil – õpilane-õpilane ning õpilane-õpetaja. Küsimustiku instruksioonis paluti vastajatel vaadelda õpilaste suhteid eakaaslastega ning õpetajaga. Hinnanguskaala, mis ankeedis kasutatav oli, hõlmas järgmist: 0 – *üldse mitte*, 1 – *harva*, 2 – *sageli*, 3 – *väga sageli*. Taustaandmetest küsiti õpilase vanust, sugu ja klassi.

Uuringu protseduur

Enne uurimuse läbiviimist toimusid läbirääkimised koolidega ja nõusoleku saamine direktsoonilt. Uurimused koolides viidi läbi vahemikus 2014. aasta jaanuar kuni märts. Uurimuse viis maakoolides läbi töö autor ise, linnakoolides tegid seda õpetajad. Enne ankeedi täitmist (ja ka selle päises) selgitati õpilastele, et vastamine on anonüümne, vabatahtlik ja vastuseid kasutatakse vaid teaduslikul eesmärgil. Üks õpilane keeldus vastamast. Küsimustikule vastamiseks kulus õpilastel keskmiselt 10 minutit.

Töö läbiviimiseks kasutati paberankeete ning kõigi uuritavate anonüümsus oli tagatud. Andmete sisestamiseks, töötlemiseks ja analüüsimiseks kasutati andmetöötlusprogrammi MS Excel 2010. Statistiline analüüs teostati statistikapaketi SPSS Statistics Version 20.0 abil. Maa- ja linnakoolide ning tüdrukute ja poiste hinnangute keskmiste võrdlemiseks, kasutati sõltumatute valimite t-testi, mis näitab erinevusi kahe uuritava grupi hinnangute vahel. Õpilaste omavahelistes ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissageduse võrdlemiseks kasutati paarisvalimi t-testi.

Tulemused

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste omavahelistes suhtes

Õpilaste hinnangud omavaheliste suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes soolistest erinevustest. Poiste ja tüdrukute hinnangud prosotsiaalse käitumiselikide esinemissagedusele õpilaste omavahelistes suhetes on välja toodud tabelis 3. Poiste hinnangul esineb enam koostööd, sõbrunemist ja teretulnuks pidamist ning mõistmist. Tüdrukute hinnangul tuleb õpilaste omavahelistes suhetes kõige sagedamini ette samuti koostööd ning mõistmist, kuid nende arvates esineb palju ka abistamist, toetamist ja hoolimist. Kõige vähem esinevaks peavad nii poisid kui ka tüdrukud kaastunnet.

Kõikide prosotsiaalse käitumise liikide korral on täheldatud tüdrukute kõrgemaid hinnanguid nende esinemise sagedusele. Statistiliselt oluline erinevus poiste ja tüdrukute hinnangute vahel esines üheksast prosotsiaalse käitumise liigist kuue puhul. Nendeks olid abistamine, hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö ning toetamine. Poiste ja tüdrukute

hinnangute esinemisesageduse keskmiste vahe oli kõige väiksem usaldamise ning sõbrunemise ja teretulnuks pidamise korral, sealjuures nende kahe prosotsiaalse käitumise liigi korral ei leitud ka statistiliselt olulist erinevust poiste ja tüdrukute hinnangute vahel. Kõikide prosotsiaalse käitumise liikide esinemissagedust on nii poisid kui tüdrukud hinnanud suhteliselt kõrgelt.

Tabel 3. *Õpilaste hinnangud õpilaste omavahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse käitumise liikide sagedusele sugude lõikes*

Prosotsiaalne käitumine	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Abistamine	1,82	2,07	-2,49	0,01
Hoolimine	1,61	2,02	-3,66	0,00
Kaastunne	1,56	1,86	-2,64	0,01
Jagamine	1,73	1,95	-2,06	0,04
Koostöö	2,01	2,27	-2,78	0,01
Mõistmine	1,84	2,06	-1,95	0,05
Sõbrunemine ja teretulnuks pidamine	1,90	1,95	-0,42	0,68
Toetamine	1,64	2,02	-3,32	0,00
Usaldamine	1,74	1,87	-1,24	0,22

Agressiivse käitumise liikidest esineb õpilaste omavahelistes suhetes nii poiste kui tüdrukute hinnangul kõige sagedamini karjumist (vt tabel 4). Poiste hinnangute kohaselt järgnevad karjumisele solvamine, sõimamine, sõnadega ähvardamine ja pilkamine. Tüdrukud hindavad sagedamini esinevaks samuti solvamist ning ka alandavate märkuste tegemist. Kõige harvem esineb nii poiste kui tüdrukute hinnangul füüsilist vägivalda ning sellega ähvardamist.

Statistiliselt olulisi erinevusi poiste ja tüdrukute hinnangute vahel leiti kolme agressiivse käitumise liigi korral: füüsiline vägivald, ähvardamine füüsilise vägivallaga, ähvardamine sõnadega. Kõigi kolme liigi esinemist pidasid poisid sagedamaks kui tüdrukud. Solvamise esinemist õpilaste omavahelistes suhetes hindasid poisid ja tüdrukud võrdselt. Lisaks sellele olid poiste ja tüdrukute hinnangute esinemissageduste keskmised suhteliselt sarnased ka alandavate märkuste tegemise ning karjumise korral.

Tabel 4. *Õpilaste hinnangud õpilaste omavahelistes suhetes esinevate agressiivse käitumise liikide sagedusele sugude lõikes*

Agressiivne käitumine	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Alandavate märkuste tegemine	1,19	1,16	0,24	0,81
Füüsiline vägivald	0,98	0,75	2,12	0,04
Hirmutamine	1,02	0,84	1,52	0,13
Karjumine	1,67	1,74	-0,46	0,65
Pilkamine	1,21	1,08	1,17	0,24
Solvamine	1,24	1,24	-0,003	0,99
Sõimamine	1,23	1,07	1,29	0,20
Ähvardamine füüsilise vägivallaga	0,86	0,56	-2,40	0,02
Ähvardamine sõnadega	1,22	0,95	-2,10	0,04

Õpilaste omavahelistes suhetes esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele antud hinnangute kohta leiti sugude lõikes ka kõigi liikide esinemissageduste aritmeetilised keskmised, mille kohaselt esineb nii poiste kui tüdrukute hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes prosotsiaalset käitumist suhteliselt sagedamini kui agressiivset. Sealjuures esineb prosotsiaalset käitumist sagedamini tüdrukute (2,00) kui poiste (1,76) hinnangul ning agressiivse käitumise puhul on aritmeetiline keskmine veidi kõrgem poiste (1,18) hinnangute korral võrreldes tüdrukutega (1,04). Poiste ja tüdrukute hinnangute vahel leiti statistiliselt oluline erinevus prosotsiaalse käitumise liikide korral ($t=-3,19$; $p=0,01$), mida esineb tüdrukute hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes sagedamini kui poiste hinnangul. Agressiivse käitumise liikide esinemise sageduses poiste ja tüdrukute hinnangute vahel statistiliselt olulist erinevust ei leitud.

Õpilaste hinnangud omavaheliste suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes kooli tüübist. Õpilaste hinnanguid prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemise sagedusele võrreldi ka maa- ja linnakoolide lõikes (vt tabel 5). Maakoolide õpilaste hinnangul esineb õpilastevahelistes suhetes prosotsiaalse käitumise liikidest kõige enam koostööd, mõistmist, toetamist ning sõbrunemist ja teretulnuks pidamist. Linnakoolide õpilased hindasid sagedaseks samuti koostööd, kuid lisaks veel ka abistamist, sõbrunemist ja teretulnuks pidamist ning mõistmist. Maakoolide õpilaste hinnangul esineb kõige harvem õpilaste omavahelistes suhetes usaldamist, linnakoolide õpilaste hinnangul aga jagamist.

Maakoolide õpilased võrreldes linnakoolide õpilastega hindasid sagedamini esinevaks kõiki prosotsiaalse käitumise liike. Sealjuures statistiliselt olulised erinevused maa- ja

linnakooli õpilaste hinnangute vahel leiti kaheksa liigi korral: abistamine, hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö, mõistmine, sõbrunemine ja teretulnuks pidamine, toetamine. Statistiliselt olulist erinevust ei leitud ainult usaldamise korral, mida nii maa- kui linnakoolide õpilased hindasi ka vähem esinevaks võrreldes enamuse teiste liikidega. Usaldamise korral olid maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangute keskmised kõige väiksema vahega.

Tabel 5. *Õpilaste hinnangud õpilaste omavahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse käitumise liikide sagedusele kooli tüüpide lõikes*

Prosotsiaalne käitumine	Maakool	Linnakool	<i>t</i> -väärtus	p-väärtus
Abistamine	2,08	1,84	2,35	0,02
Hoolimine	2,05	1,64	3,67	0,00
Kaastunne	2,00	1,48	4,72	0,00
Jagamine	2,00	1,71	2,75	0,01
Koostöö	2,32	2,01	3,21	0,00
Mõistmine	2,20	1,76	3,99	0,00
Sõbrunemine ja teretulnuks pidamine	2,09	1,79	2,68	0,01
Toetamine	2,10	1,63	4,18	0,00
Usaldamine	1,90	1,73	1,60	0,11

Agressiivse käitumise liikidest hindasid nii maa- kui linnakoolide õpilased kõige sagedamini esinevaks karjumist, mille esinemist on hinnatud kõrgemaks kõigist teistest liikidest (vt tabel 6). Kõige harvemini esineb nii maa- kui ka linnakoolides õpilastevahelist füüsilise vägivallaga ähvardamist.

Kõigi agressiivse käitumise liikide korral on maakoolide õpilaste hinnangud madalamad, kui linnakoolide õpilaste omad. Statistiliselt olulised erinevused maa- ja linnakoolide võrdluses leiti pilkamise, solvamise ja füüsilise vägivallaga ähvardamise puhul. Maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangute esinemissageduste keskmiste vahe oli agressiivse käitumise liikidest kõige väiksem füüsilise vägivalda ning hirmutamise korral, mille puhul ei esinenud ka statistiliselt olulist erinevust. Seega esineb maa- kui linnakoolide õpilaste hinnangul suhteliselt võrdsel määral alandavate märkuste tegemist, füüsilist vägivalda, hirmutamist, karjumist, sõimamist ning sõnadega ähvardamist.

Tabel 6. *Õpilaste hinnangud õpilaste omavahelistes suhetes esinevate agressiivse käitumise liikide sagedusele kooli tüüpide lõikes*

Agressiivne käitumine	Maakool	Linnakool	t-väärtus	p-väärtus
Alandavate märkuste tegemine	1,06	1,27	-1,74	0,08
Füüsiline vägivald	0,78	0,92	-1,23	0,22
Hirmutamine	0,85	1,00	-1,28	0,20
Karjumine	1,57	1,81	-1,68	0,10
Pilkamine	1,01	1,24	-2,10	0,04
Solvamine	1,05	1,39	-2,74	0,01
Sõimamine	1,01	1,25	-1,90	0,06
Ähvardamine füüsilise vägivallaga	0,53	0,85	-2,57	0,01
Ähvardamine sõnadega	0,94	1,19	-1,95	0,05

Õpilaste omavahelistes suhetes esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele antud hinnangute kohta leiti koolide lõikes ka kõigi liikide esinemissageduste aritmeetilised keskmised. Tulemuste kohaselt esineb nii linna- kui maakoolide õpilaste hinnangul nende omavahelistes suhetes sagedamini prosotsiaalset kui agressiivset käitumist, sealjuures esineb prosotsiaalset käitumist sagedamini maakoolide õpilaste (2,08) kui linnakooli õpilaste (1,73) hinnangul ning agressiivse käitumise ilmingud on sagedasemad linnakoolide õpilaste (1,21) arvates võrreldes maakooli õpilaste hinnangutega (0,98). Statistiliselt olulised erinevused leiti nii prosotsiaalse käitumise ($t=4,61$; $p=0,00$), kui agressiivse käitumise liikide hinnangute korral ($t=-2,60$; $p=0,01$).

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise esinemissagedus õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes

Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes soolistest erinevustest. Poiste hinnangute kohaselt esineb prosotsiaalse käitumise liikides õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes kõige sagedamini koostööd, mõistmist ja abistamist (vt tabel 7). Kõige sagedasemaks on samu prosotsiaalse käitumise liike hinnanud ka tüdrukud. Sarnaselt hindavad poisid ja tüdrukud kõige harvemini esinevaks prosotsiaalse käitumise liigiks jagamist.

Tüdrukute hinnangul esineb kõiki prosotsiaalse käitumise liike õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes sagedamini kui poiste hinnangul. Statistiliselt oluline erinevus poiste ja tüdrukute hinnangute vahel leiti kahe prosotsiaalse käitumise liigi, koostöö ning sõbrunemise ja teretulnuks pidamise korral, mida tüdrukud hindasid sagedamini esinevaks kui poisid. Õpilaste hinnangute esinemissageduste keskmiste vahe lähtudes soolistest erinevustest oli kõige väiksem jagamise korral, mida ühtlasi hinnati ka kõige harvemini esinevaks.

Tabel 7. Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse käitumise liikide sagedusele sugude lõikes

Prosotsiaalne käitumine	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Abistamine	1,77	1,98	-1,88	0,06
Hoolimine	1,57	1,70	-1,11	0,27
Kaastunne	1,51	1,59	-0,67	0,50
Jagamine	1,17	1,19	-0,14	0,89
Koostöö	1,82	2,08	-2,38	0,02
Mõistmine	1,81	1,96	-1,29	0,20
Sõbrunemine ja teretulnuks pidamine	1,60	1,91	-2,45	0,02
Toetamine	1,53	1,73	-1,66	0,10
Usaldamine	1,56	1,63	-0,58	0,56

Agressiivse käitumise liikide lõikes saadud poiste ja tüdrukute hinnangutest selgus, et õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esineb mõlemate hinnangul kõige sagedamini karjumist, sõimamist ja alandavate märkuste tegemist (vt tabel 8). Kõige vähem esineb agressiivse käitumise liik oli poiste hinnangul füüsiline vägivald, mida hindasid suhteliselt harva esinevaks ka tüdrukud. Kõige harvem esineb tüdrukute hinnangul aga füüsilise vägivallaga ähvardamist.

Poiste ja tüdrukute hinnangute keskmised erinevad kõige vähem füüsilise vägivalla, hirmutamise ja karjumise korral. Statistiliselt olulisi erinevusi poiste ja tüdrukute hinnangute vahel agressiivse käitumise liikide esinemisele õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes ei esinenud. Seega võib öelda, et tüdrukud ja poisid hindavad õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes erinevaid agressiivse käitumise ilmingute esinemissagedust küllaltki sarnaselt.

Tabel 8. Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate agressiivse käitumise liikide sagedusele sugude lõikes

Agressiivne käitumine	Poisid	Tüdrukud	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Alandavate märkuste tegemine	0,87	0,70	1,44	0,15
Füüsiline vägivald	0,15	0,12	0,41	0,68
Hirmutamine	0,62	0,66	-0,36	0,72
Karjumine	1,27	1,29	-0,15	0,88
Pilkamine	0,79	0,63	1,46	0,15
Solvamine	0,73	0,56	1,65	0,10
Sõimamine	0,86	0,79	0,56	0,57
Ähvardamine füüsilise vägivallaga	0,21	0,11	1,28	0,20
Ähvardamine sõnadega	0,67	0,43	1,89	0,06

Õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele antud hinnangute kohta leiti sugude lõikes ka kõigi liikide esinemissageduste aritmeetilised keskmised, mille kohaselt esineb nii poiste kui tüdrukute hinnangul sagedamini prosotsiaalset, harvem agressiivset käitumist. Prosotsiaalse käitumise liike esineb tüdrukute hinnangul (1,75) suhteliselt sagedamini kui poiste hinnangul (1,59). Agressiivse käitumise liikide puhul hindavad neid suhteliselt sagedamini esinevaks aga poisid (0,68) võrreldes tüdrukutega (0,59). Kuigi poiste ja tüdrukute hinnangute esinemissageduste keskmised erinevad üksteisest, ei leitud statistiliselt olulisi erinevusi nende hinnangute vahel õpilase ja õpetaja vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide kohta.

Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes ilmnevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele lähtudes kooli tüübist. Tabelis 9 väljatoodud tulemustest selgub, et nii maa- kui linnakoolide õpilased hindavad õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes kõige sagedamini esinevateks prosotsiaalse käitumise liikideks koostööd, mõistmist ning abistamist. Kõige harvem esineb nii maa kui linnakoolide õpilaste hinnangul jagamist.

Maa- ja linnakoolide keskmised hinnangud on kõige sarnasemad jagamise, toetamise ja usaldamise puhul. Statistiline oluline erinevus maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangutes leiti ainult hoolimise korral, mida maakoolide õpilased hindasid õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes sagedamini esinevaks kui linnakoolide õpilased. Üldised hinnangud prosotsiaalse käitumise liikide esinemissagedusele on küllaltki kõrged. Antud tulemustele toetudes võib väita, et maa- ning linnakoolides esineb õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes prosotsiaalset käitumist suhteliselt võrdsel määral ning sagedasti.

Tabel 9. *Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse käitumise liikide sagedusele kooli tüüpide lõikes*

Prosotsiaalne käitumine	Maakool	Linnakool	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Abistamine	1,99	1,79	1,84	0,07
Hoolimine	1,77	1,53	2,26	0,03*
Kaastunne	1,68	1,44	1,98	0,05
Jagamine	1,16	1,19	-0,24	0,81
Koostöö	2,01	1,90	1,02	0,31
Mõistmine	1,99	1,80	1,67	0,10
Sõbrunemine ja teretulnuks pidamine	1,84	1,69	1,09	0,28
Toetamine	1,66	1,61	0,41	0,69
Usaldamine	1,63	1,56	0,58	0,57

Õpilane-õpetaja suhtes esinevate agressiivse käitumise liikides tuleb maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangul kõige sagedamini ette karjumist, mida esineb kõigist teistest liikidest tihedamini (vt tabel 10). Ka kõige harvemini esineva agressiivse käitumise liigi korral ühtivad maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangud. Selleks peetakse füüsilise vägivalla esinemist.

Maakoolide õpilaste hinnangud agressiivse käitumise liikide esinemissagedusele on kõikide liikide korral madalamad linnakoolide õpilaste hinnangutest. Statistiliselt olulised erinevused maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangute vahel leiti viie agressiivse käitumise liigi puhul: alandavate märkuste tegemine, füüsiline vägivald, hirmutamine, pilkamine, solvamine. Kõige väiksem hinnangute esinemissageduste keskmiste vahe kooli tüübist lähtuvalt oli füüsilise vägivallaga ähvardamise korral.

Tabel 10. *Õpilaste hinnangud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate agressiivse käitumise liikide sagedusele kooli tüüpide lõikes*

Agressiivne käitumine	Maakool	Linnakool	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Alandavate märkuste tegemine	0,63	0,91	-2,39	0,02
Füüsiline vägivald	0,06	0,20	-2,22	0,03
Hirmutamine	0,37	0,87	-4,57	0,00
Karjumine	1,19	1,35	-1,08	0,28
Pilkamine	0,56	0,82	-2,36	0,02
Solvamine	0,52	0,74	-2,09	0,04
Sõimamine	0,69	0,93	-1,87	0,06
Ähvardamine füüsilise vägivallaga	0,09	0,21	-1,74	0,08
Ähvardamine sõnadega	0,43	0,64	-1,71	0,09

Õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele antud hinnangute kohta leiti koolide lõikes ka kõigi liikide esinemissageduste aritmeetilised keskmised, mille kohaselt hindasid prosotsiaalse käitumise liikide esinemissagedust suhteliselt kõrgemalt maakoolide (1,75) kui linnakoolide (1,61) õpilased, kuid statistiliselt olulist erinevust maa- ning linnakoolide õpilaste hinnangute vahel ei leitud. Statistiliselt oluline erinevus leiti agressiivse käitumise liikide esinemise puhul ($t=-3,02$; $p=0,01$), mille korral agressiivset käitumist esineb rohkem linnakoolides (0,74) ning vähem maakoolides (0,51). Leitud tulemustest on näha, et prosotsiaalset käitumist esineb nii maa- kui linnakoolides rohkem kui agressiooni.

Õpilaste hinnangute võrdlus prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide esinemise sagedustele suhtetasandite lõikes

Võrreldes õpilaste omavahelistes ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevaid prosotsiaalse käitumise liike, selgub (vt tabel 11), et mõlemat liiki suhetes esineb õpilaste hinnangul kõige enam koostööd, abistamist ning sõbrunemist ja teiste teretulnuks pidamist. Kõige harvem esineb õpilaste omavahelistes suhetes kaastunnet, suhetes õpetajatega jagamist.

Kõigi prosotsiaalse käitumise liikide korral on õpilaste omavahelistes suhetes hinnatud esinemissagedusi kõrgemamaks, kui seda on tehtud õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes. Statistiliselt olulised erinevused erineva taseme suhetes on leitud seitsme prosotsiaalse käitumise liigi korral. Nendeks on hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö, sõbrunemine ja teiste teretulnuks pidamine, toetamine ning usaldamine. Statistiliselt olulist erinevust ei leitud abistamise ja mõistmise korral, mille puhul olid kõige väiksemad ka hinnangute keskmiste vahed.

Tabel 11. *Õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise liikide esinemisele suhtetasandite lõikes*

Prosotsiaalne käitumine	Õpilane- õpilane	Õpilane- õpetaja	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Abistamine	1,94	1,88	-1,05	0,29
Hoolimine	1,81	1,64	2,74	0,01
Kaastunne	1,71	1,55	2,33	0,02
Jagamine	1,84	1,18	8,77	0,00
Koostöö	2,15	1,95	3,16	0,00
Mõistmine	1,95	1,90	0,84	0,40
Sõbrunemine ja teretulnuks pidamine	1,92	1,76	2,39	0,02
Toetamine	1,83	1,64	-2,83	0,01
Usaldamine	1,80	1,59	3,24	0,00

Agressiivse käitumise liikidest esineb õpilaste hinnangul nende omavahelistes suhetes kui ka suhetes õpetajatega kõige sagedamini karjumist (vt tabel 12). Õpilast omavahelistes suhetes esineb sagedamini veel ka solvamist ja alandavate märkuste tegemist. Ka õpilaste ja õpetajate vaheliste suhete korral on täheldatud sagedasemat alandavate märkuste tegemist, kui ka sõimamist. Kõige vähem esineb õpilaste omavahelistes suhetes ähvardamist füüsilise vägivallaga. Seda esineb suhteliselt harva ka õpilane-õpetaja suhtes, kus lisaks on madal ka füüsilise vägivalla esinemise sagedus.

Kõigi agressiivse käitumise liikide puhul on täheldatud suuremat esinemissagedust õpilaste omavahelistes suhetes võrreldes õpilaste ja õpetajate vaheliste suhetega. Kõik leitud erinevused on ka statistiliselt olulised. Kõikide hinnangute esinemissageduste keskmiste vahe kahe suhtetasandi vahel on suhteliselt suur. Seega võib väita, et õpilaste omavahelistes suhetes esineb tunduvalt sagedamini agressiivset käitumist kui õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes.

Tabel 12. *Õpilaste hinnangud agressiivse käitumise liikide esinemisele suhtetasandite lõikes*

Agressiivne käitumine	Õpilane- õpilane	Õpilane- õpetaja	<i>t</i> -väärtus	p-väärtus
Alandavad märkused	1,19	0,78	5,60	0,00
Füüsiline vägivald	0,86	0,14	12,46	0,00
Hirmutamise	0,94	0,63	4,25	0,00
Karjumine	1,69	1,28	5,39	0,00
Pilkamine	1,13	0,71	7,08	0,00
Solvamine	1,24	0,64	9,00	0,00
Sõimamine	1,14	0,82	4,45	0,00
Ähvardamine füüsilise vägivallaga	0,70	0,14	9,34	0,00
Ähvardamine sõnadega	1,07	0,55	6,87	0,00

Õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele antud hinnangute kohta leiti kõigi liikide esinemissageduste aritmeetilised keskmised, mille kohaselt nii prosotsiaalse ($t=5,03$; $p=0,00$) kui ka agressiivse ($t=11,22$; $p=0,00$) käitumise liikide korral esineb kahe rühma vahel statistiliselt oluline erinevus. Nii prosotsiaalse kui agressiivse käitumise liike esineb rohkem õpilaste omavahelistes suhetes (vastavalt 1,89 ja 1,00), vähem õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes (vastavalt 1,67 ja 0,64). Sealjuures on tulemustes näha, et nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka suhetes õpetajaga esineb rohkem prosotsiaalset kui agressiivset käitumist.

Arutelu

Käesolev bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajatega – Võru maakonna koolide näitel.

Esimese püstitatud hüpoteesi kohaselt esineb linnakoolide õpilaste hinnangul nii õpilaste omavahelistes suhetes kui suhetes õpetajatega agressiivse käitumise ilminguid sagedamini kui maakoolide õpilaste hinnangul. Ka uurimuse tulemustes leiti mõlema tasandi suhete korral

statistiliselt oluline erinevus maa- ja linnakooli õpilaste hinnangute vahel agressiivse käitumise esinemisele. Seega leidis esimene hüpotees kinnitust. Tulemused agressiivse käitumise ilmingute esinemise kohta on kooskõlas ka varasemate uurimustega (Markina ja Šahverdov-Žarkovsk, 2007; Aron, 2013; Salla, 2010; Svensson, 2003; Lipmann et al., 1996; Lois & Flaherty, 2001), mille kohaselt esineb samuti agressiivset käitumist harvem väiksemates maakoolides, kus on vähem õpilasi ning sagedamini suuremates linnakoolides, kus on rohkem õpilasi. Väikestes koolides tunnevad enamus inimesi üksteist ning see loob ühtekuuluvustunde, mida suuremates koolides on keeruline saavutada (Lois & Flaherty, 2001). Sellest tulenevalt on suuremates linnakoolides keerulisem olla kursis õpilaste seas toimuvaga (Lois & Flaherty, 2001; Salla, 2010). Samas on ka uurimusi (Klein & Cornell, 2010; Mehta et al., 2013; Mink et al., 2005), mille kohaselt pole leitud maa- ja linnakoolides esinevas agressiivses käitumises erinevusi. Erinevused võivad olla tingitud uuritavate vanusest, kuna käesoleva uurimuses osalesid 7.–9. klassi õpilased vanuses 13–17 aastat, kuid nii Kleini ja Cornelli, 2010 kui Mehta jt 2013 ning Minki jt 2005 uurimuses osalenud õpilased käisid 9.–12. klassis ning olid seega vanemad. Vanuse kasvades on aga täheldatud agressiivse käitumise vähenemist (Harris & Rice, 2007; Keltikangas-Järvinen, 2011; Strömpl et al., 2007), millest tulenevalt võivad erineda ka uurimuste tulemused.

Maakoolide õpilased hindavad prosotsiaalse käitumise ilminguid omavahelistes suhetes sagedamini esinevaks kui linnakoolide õpilased. Õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes erinevusi maa- ja linnakoolide õpilaste hinnangutes prosotsiaalse käitumise ilmingutele ei leitud. Seega leidis teine hüpotees kinnitust vaid õpilaste omavaheliste suhete korral. Õpilaste omavaheliste suhete kohta leitud tulemused on kooskõlas Carlo jt (1999b) ning Barri ja Higgins-d'Alessandro (2007) oletustega, milles eeldati, et nii õpilaste omavahelistes kui õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esineb väiksemates maakoolides prosotsiaalset käitumist sagedamini kui suuremates linnakoolides. Sarnaselt agressiivse käitumise vähese esinemise põhjusega võib prosotsiaalse käitumise sagedamast esinemist mõjutada asjaolu, et maakoolides, kus on vähem õpilasi kui linnakoolides, tunnevad nii õpilased kui õpetajad üksteist paremini ning seetõttu ilmneb suhetes ka rohkem prosotsiaalse käitumise ilminguid (Carlo et al., 1999b). Samas on ka uurimusi (Albert & Thilagavathy, 2013), mille kohaselt ei erine maa- ja linnakoolide õpilased prosotsiaalse käitumise osas üksteisest. Viimane uurimus on läbi viidud gümnaasiumi klassides, kus on vastajad oluliselt vanemad võrreldes antud uurimuses osalejatega, mis võib tingida erinevad tulemused.

Poiste ja tüdrukute hinnangute võrdlemisel agressiivse käitumise puhul leiti, et seda esineb mõlemate hinnangul suhteliselt võrdsel määral. Seega leidis kinnitust kolmas hüpotees.

Ka Säre (2011) tulemuste kohaselt ei erine poiste ja tüdrukute hinnangud agressiivse käitumise liikide esinemisele oluliselt. See võib olla tingitud asjaolust, et tüdrukud ja poisid kogevad koolis vägivalda suhteliselt võrdsel määral (Strömpl et al., 2007; Tiko, 1999), mistõttu nad ka hindavad selle esinemist sarnaselt. Küll on varasemates uurimustes leitud, et poisid on omavahelistes suhetes kogenud rohkem füüsilist vägivalda kui tüdrukud (Tiko, 1999). Sarnased tulemused leiti ka käesolevas töös. Tulemused on vastuolulised aga vaimse agressiooni ilmingute korral, mida varasemate uurimuste kohaselt esineb sagedamini tüdrukute seas, kuid antud uurimuse tulemuste korral leiti erinevus vaid sõnadega ähvardamise puhul, mida hindasid sagedamini esinevaks hoopiski poisid. Erinevused võivad olla tingitud piirkondlikust eripärast, kuna vaatluse all on vaid ühe maakonna koolid.

Neljanda hüpoteesi püstitamisel toetuti varasematele uurimustele (Eklund, Loeb, Hansen & Andersson-Wallin, 2011; Eysenck, 2004; Grusec et al., 2010; Siu et al., 2011), mille kohaselt esineb tüdrukute seas prosotsiaalset käitumist suhteliselt sagedamini, kui poiste seas. Selle põhjal eeldati, et nad ka hindavad seda sagedamini esinevaks, kui poisid. Võrreldes poiste ja tüdrukute hinnanguid selgus tulemustest, et õpilaste omavahelistes suhetes esineb prosotsiaalse käitumise ilminguid tüdrukute hinnangul sagedamini kui poiste hinnangul. Sellest tulenevalt leidis kinnitust ka teine hüpotees. Albert ja Thilagavathy (2013) ei leidnud oma uurimuses erinevusi poiste ja tüdrukute prosotsiaalsel käitumisel, kuid nende uuritavateks olid ka gümnaasiumi õpilased, mistõttu võib esinevus olla tingitud vastajate vanusest.

Poiste ja tüdrukute hinnanguid võrreldi ka õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise ilmingute kohta, kus kummagi käitumise puhul tüdrukute ja poiste hinnangute keskmistes näitajates olulisi erinevusi ei leitud. Liikide lõikes leiti statistiliselt oluline erinevus 18 liigi seast vaid koostöö ning sõbrunemise ja teretulnuks pidamise korral, mida tüdrukud hindasid sagedamini esinevaks kui poisid. Varasemate uurimuste kohaselt (Jaureguizar et al., 2013; Tiko, 1999) on kogenud poisid tüdrukutest veidi sagedamini õpetajapoolset füüsilist vägivalda, kuid vaimse agressiooni puhul erinevusi pole täheldatud. Sarnaselt kasutavad ka poisid ise veidi sagedamini õpetajate suhtes füüsilist vägivalda, vaimset agressiooni kasutavad nii poisid kui tüdrukud suhteliselt võrdsel määral (Khoury-Kassabri, Astor & Benbenishty, 2009; Wentzel, 2002). Kuna varasemad uurimused pole leitud suuri erinevusi agressiivse käitumise ilmnemisel poiste ja tüdrukute võrdluses, võib öelda, et antud töö tulemused on sarnased varasematega.

Agressiivse käitumise ilmingute esinemissagedusele antud hinnanguid võrreldi ka suhtetasandite lõikes ehk õpilaste omavahelistes suhetes esinevate käitumisliikide hinnanguid

võrreldi õpilase ja õpetajavahelistele suhetele antutega. Tulemuste kohaselt esineb õpilaste hinnangul nende omavahelistes suhetes agressiivset käitumist sagedamini kui õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes. Ka varasemates uurimustes (Kõiv, 2006; Kõiv, 2008) on leitud, et agressiooni ilminguid esineb sagedamini õpilaste omavahelistes suhetes võrreldes õpilaste ja õpetajate vaheliste suhetega. Õpetajaid tajutakse autoriteetsena ning neid austatakse, seetõttu esineb õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes vähem agressiivse käitumise ilminguid kui õpilaste omavahelistes suhetes.

Prosotsiaalsele käitumisele antud hinnanguid võrreldes selgus, et õpilaste hinnangul esineb prosotsiaalset käitumist sagedamini õpilaste omavahelistes ning vähem õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes. Liikide lõikes leiti olulised erinevused õpilaste omavaheliste suhete ja õpilaste ning õpetajate vaheliste suhete võrdluses ka antud uurimuse tulemustes, mille kohaselt esineb õpilaste omavahelistes suhetes jagamist, koostööd, usaldamist, toetamisthoolimist, kaastunnet ning sõbrunemist ja teiste teretulnuks pidamist sagedamini kui õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes. Ka Kõiv (2008) leidis oma uurimuses statistiliselt olulisi erinevusi erinevate prosotsiaalse käitumise liikide esinemises õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega, mille kohaselt ilmneb õpilaste omavahelistes suhetes rohkem jagamist, õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes aga abistamist ja hoolitsemist. Käesoleva uurimuse tulemuste kohaselt ei esine ühtegi prosotsiaalse käitumise liiki õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes sagedamini kui õpilaste omavahelistes suhetes. Võrdsel määral mõlema tasandi suhetes esineb mõistmist ja abistamist, mis erinevad Kõivu (2008) tulemustest, mille kohaselt esines võrdsel määral mõlema tasandi suhetes sõbrunemist, teiste teretulnuks pidamist ja isolatsiooni vältimist. Varasemas Kõivu (2006) uurimuses ei ilmnunud erinevusi õpilaste hinnangutes omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevale prosotsiaalsele käitumisele. Erinevused võivad olla tingitud ka vastajate vanusest, kuna Kõivu (2006) uurimuses osalesid 5.–7.klassi õpilased, kes on nooremad võrreldes Kõivu (2008) hilisema ja käesoleva uurimuse osalejatega.

Prosotsiaalse käitumise liikidest esines õpilaste hinnangul nende omavahelistes suhetes kui ka suhetes õpetajatega kõige sagedamini koostööd, millele järgnevad mõistmine ja abistamine. Ka Wentzeli (2002) kohaselt on koostöö üheks sagedamini esinevaks prosotsiaalse käitumise liigiks kooliklassis. Õpilaste omavaheliste suhete puhul on tulemused kooskõlas ka Kõivu (2006) uurimusega, kuid suhteliselt sageli esinevaks on õpilased hinnanud koostööd ka õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes, kus see järgneb vahetult abistamisele ja mõistmisele. Prosotsiaalse käitumise liikidest esineb kõige harvem õpilaste omavahelistes suhetes kaastunnet, mida õpilased on suhteliselt harva esinevaks hinnanud ka

Kõivu (2006) uurimuses. Vastuolulised tulemused leiti õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes kõige harvem esinevate prosotsiaalse käitumise liikide puhul, kus käesoleva uuringu kohaselt ilmneb kõige harvem jagamist, Kõivu (2006) uurimuses hinnatakse seda aga üheks sagedamini esinevaks käitumise liigiks. Erinevus võib olla tingitud ka asjaolust, et Kõivu (2006) uurimuses olid vastajateks 5.–7. klassi õpilased, käesolevas uurimuses aga 7.–9. klassi õpilased. Lapse kasvades prosotsiaalse käitumise esinemine sageneb (Carlo, Fabes, Laible, Kupanoff, 1999a; Eisenberg et al., 2006), kuna ta kognitiivsed oskused arenevad (Hoffmann, 2000). Seetõttu võib muutuda ka erinevate prosotsiaalse käitumise liikide esinemissagedus.

Agressiivse käitumise ilmingutest esines mõlema tasandi suhete korral kõige sagedamini karjumist. Kõivu (2006) uurimuses, mille kohaselt õpilase ja õpetajate vahelistes suhetes esineb kõige sagedamini samuti karjumist, on õpilased hinnanud karjumist ka õpilaste omavahelistes suhetes üheks sagedamini esinevaks agressiivse käitumise liigiks vahetult solvamise ja alandavate märkuste tegemise järel. Käesoleva uurimuse tulemused on kooskõlas Kõivu (2006) andmetega ka teiste agressiivse käitumise liikide puhul, mille kohaselt õpilaste omavahelistes suhetes esineb veel sagedasti alandavate märkuste tegemist ja solvamist ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes samuti alandavate märkuste tegemist, kuid ka sõimamist. Mõlema uuringu kohaselt esineb kõige harvem mõlema tasandi suhetes füüsilist agressiooni ja sellega ähvardamist. Tulemuste kohaselt võib väita, et valimi lõikes esinevad agressiivse käitumise korral mõlema tasandi suhetes üldiselt sarnased liigid.

Sarnased tulemused prosotsiaalse käitumise ja agressiooni liikidele antud hinnangute kohta saadi ka nii poiste ja tüdrukute kui maa- ja linnakoolide õpilaste hinnanguid võrreldes. Nende kohaselt esineb prosotsiaalse käitumise liikidest mõlema tasandi suhetes kõige sagedamini koostööd, õpilaste omavahelistes suhetes kõige harvem kaastunnet, õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes aga jagamist. Agressiivse käitumise liikidest esineb kõikide gruppide hinnangul nii õpilaste omavahelistes suhetes kui suhetes õpetajatega kõige sagedamini karjumist, kõige harvem aga füüsilist vägivalda ja sellega ähvardamist. Seega võib käesoleva uurimuse tulemuste kohaselt väita, et prosotsiaalse ja agressiivse käitumise korral esinevad Võrumaa koolides sarnased liigid olenemata kooli tüübist, suhtetasandist või vastaja soost.

Iga kooli jaoks on oluline olla kursis, millised on õpilaste omavahelised ning õpilaste ja õpetajate vahelised suhed, et vajadusel pöörata tähelepanu nende parandamisele. Käesolev uurimus annab osalenud koolidele ülevaate, kui sageli ja milliseid agressiivse ning prosotsiaalse käitumise ilminguid esineb õpilaste hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega. See annab koolidele võimaluse pöörata rohkem tähelepanu

probleemsetele kohtadele oma kooli liikmete vahelistes suhetes, aitaks kaasa edaspidisele vägivalda vähendamisele ja prosotsiaalse käitumise arendamise planeerimisele. Uurimistöö kvantitatiivseid tulemusi ei saa kasutada üldistusena suurema grupi puhul, kuna valimi moodustasid ainult ühe Eesti maakonna koolide õpilased, mistõttu võivad tulemused teistes piirkondades olla erinevad. Antud uurimuse põhjal ei saa teha ka järeldusi selle kohta, milline on õpilase individuaalne kogemus, kuna hinnanguid anti selle alusel, millist käitumist nad on täheldanud. Edaspidistes uuringutes võiks täpsemalt uurida õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevaid prosotsiaalse ja agressiivse käitumise ilminguid ning täpsustada, milliseid prosotsiaalse ja agressiivse käitumise ilminguid on omavahelistes suhetes kogenud õpilased ja milliseid õpetajad.

Kokkuvõte

Pealkiri: Õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajaga.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ning suhetes õpetajaga – Võru maakonna koolide näitel. Lähtuvalt töö eesmärgist seati järgnevad uurimisülesanded:

1. selgitada välja ja võrrelda maa- ja linnakoolide õpilaste hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele;
2. selgitada välja ja võrrelda poiste ja tüdrukute hinnanguid õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega esinevatele prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingutele.

Uurimuse valimi moodustasid Võru maakonna kahe maakooli ja kahe linnakooli III kooliastme (7.–9. klassi) õpilased, kellest 79 õppisid maakoolis ning 100 linnakoolis. Vastajate vanus jäi vahemikku 13-17 eluaastat. Õpilaste hinnangute uurimiseks õpilaste omavahelistes suhetes ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esinevate prosotsiaalse ja agressiivse käitumise liikide kohta kasutati ankeetküsitlust, kus õpilastel tuli anda hinnang kokku 18 erineva käitumisliigi sageduse kohta mõlema tasandi suhetes (Kõiv, 2006).

Uurimistulemustest selgus, et maakooli õpilaste hinnangul esineb õpilaste omavahelistes suhetes rohkem prosotsiaalse ning vähem agressiivse käitumise ilminguid kui linnakooli õpilaste hinnangul. Õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes esineb prosotsiaalsel käitumisel nii

maa- kui linnakoolides võrdsel määral, agressiivset käitumist esineb aga rohkem linnakooli õpilaste hinnangul. Nii maa- kui linnakooli õpilaste hinnangul esineb mõlema tasandi suhetes prosotsiaalse käitumise liikidest kõige sagedamini koostööd ning agressiivse käitumise liikidest karjumist.

Õpilaste omavahelistes suhetes esineb agressiivse käitumise ilminguid nii poiste kui tüdrukute hinnangul suhteliselt võrdsel määral, prosotsiaalset käitumist esineb tüdrukute hinnangul sagedamini kui poiste hinnangul. Poisid ja tüdrukud hindavad õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes suhteliselt sarnaselt esinevaks prosotsiaalse kui ka agressiivse käitumise ilminguid. Mõlema tasandi suhete korral hindasid nii poisid kui tüdrukud kõige sagedamini esinevaks prosotsiaalse käitumise liigiks koostööd ning agressiivse käitumise liigiks karjumist.

Õpilaste omavahelistes suhetes esineb sagedamini nii agressiivse kui prosotsiaalse käitumise liike võrreldes õpilaste ja õpetajate vaheliste suhetega. Mõlema tasandi suhetes esineb prosotsiaalse käitumise liikidest kõige sagedamini koostööd ning agressiivse käitumise liikidest karjumist.

Märksõnad: prosotsiaalne käitumine, agressiivne käitumine, õpilaste omavahelised suhted, õpilaste ja õpetajate vahelised suhted

Abstract

Title: Students' evaluations of prosocial behavior and aggression frequency in relationships between students and between the teacher and the student.

The aim of the research was to determine the students' assessments on prosocial behavior and aggression frequency in students' mutual relations and in relations with the teacher – on the basis of Võru County schools. On the basis of the study the following assignments were set:

1. To identify the evaluations of both rural and urban school students, on the appearance of prosocial and aggressive behavior in relations between the students and in relations between students and teachers.
2. To identify the evaluations of boys and girls on the manifestation of both prosocial and aggressive behavior in relations between students and between students and teachers.

Quantitative research was carried out among 179 students in grades 7.–9, amongst two rural schools and two urban schools, of whom 79 studied in rural and 100 in urban schools. Age of the respondents ranged from 13 to 17 years. To study the students' evaluations in their

mutual relations, and relations between students and teachers, and types of prosocial and aggressive behavior a questionnaire was used, where the students had to evaluate a total of 18 different types of behavior on the frequency on the level of both relations (Kõiv, 2006).

Research results showed that students in rural schools estimate that there are more students in prosocial relations with each other and less manifestation of aggressive behavior than urban school children estimate. Prosocial behavior between students and teachers were measured as equal in both rural and urban schools. However, according to the evaluations of urban students, aggressive behavior occurs more in the urban schools. Both rural and urban school children estimate that on both levels of the relations cooperation is the most common type of prosocial behavior and screaming is considered as the most common type of aggressive behavior.

In students' relations with each other, both boys and girls estimate that a relatively equal amount of manifestations of aggressive behavior occur for both, still prosocial behavior occurs more from the girls' point of view than boys'. Boys and girls rate the relationship between students and teachers relatively similar, as well as the occurrence of signs of both prosocial and aggressive behavior. On both levels of relationships the most frequent type of prosocial behavior according to the evaluations of boys and girls was cooperation and for aggressive behavior – screaming.

Both, aggressive and prosocial types of behaviors occur more frequently between the students contrary to relations between students and teachers where the appearance is lesser. On both levels of relations cooperation is the most common type of prosocial behavior and screaming the most common of aggressive behavior.

Keywords: prosocial behavior, aggressive behavior, the relationships between students, the relationship between students and teachers

Tänuõnad

Autor tänab kõiki, kes olid nõu ja jõuga abiks töö valmimisel. Eriline tänu läheb lähedastele mõistva suhtumise ning kannatlikkuse eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Albert, A.P. & Thilagavathy, T. (2013). A Study on Pro-Social Behaviour and Parental Behaviour of Higher Secondary Students. *International Journal of Science and Research*, 11(2), 261–263.
- Altement, K. (2013). *Õpetajate tähelepanekud vägivallailmingutest õpilaste suhtes*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Aron, L. (2013). *Õpetaja-õpilase vaheline koolivägivald Hiiu valla koolides*. Publitseerimata diplomitöö. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž.
- Astor, R.A. & Benbenishty, R. (2008). School violence in an international context: A call for global collaboration in research and prevention. *International Journal of Violence and Schools*, 7, 59–80.
- Bachmann, T. & Maruste, R. (2003). *Psühholoogia alused*. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Baron, R.A. & Richardson, D.R. (1994). *Human aggression*. New York: Plenum Press.
- Barr, J. & Higgins-d'Alessandro, A. (2007). Adolescent Empathy and Prosocial Behavior in the Multidimensional Context of School Culture. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(3), 231–250.
- Batson, C. D., & Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, 2, 107–122.
- Berndt, T. & Keefe, K. (1995). Friends' Influence on Adolescents' Adjustment to School. *Child Development*, 66(5), 1312–1329.
- Berk, L. (1999). *Infants, children, and adolescents* (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial behavior*. USA and Canada: Psychology Press.
- Brief, A. & Motowidlo, S. (1986). Prosocial organizational behaviors. *The Academy of management Review*, 11(4), 710–725.
- Björkqvist, K. & Niemelä, P. (1992). New Trends in the Study of Female Aggression. In Björkqvist, K. & Niemelä, P. (Eds.), *Of Mice and Women: Aspects of Female Aggression* (pp. 3–16). San Diego: Academic Press.
- Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1992). The Development of Direct and Indirect Aggressive Strategies in Males and Females. In Björkqvist, K. & Niemelä, P. (Eds.) *Of Mice and Women: Aspects of Female Aggression* (pp. 51–64). San Diego: Academic Press.
- Carlo, G., Fabes, R. A., Laible, D. & Kupanoff, K. (1999a). Early adolescence and prosocial/moral behavior I: The role of individual processes. *Journal of Early Adolescence*, 19(1), 5–16.

- Carlo, G., Fabes, R.A., Laible, D. & Kupanoff, K. (1999b). Early Adolescence and Prosocial/Moral Behavior II: The Role of Social and Contextual Influences. *Journal of Early Adolescence*, 19(2), 133–147.
- Carlo, G. & Randall, B. (2002). The Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(1), 31–44.
- Carlo, G. & McGinley, M. (2006). Two Sides of the Same Coin? The Relations between Prosocial and Physically Aggressive Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 337–349.
- Chang, L., Liu, H., Wen, Z., Fung, K., Wang, Y. & Xu, Y. (2004). Mediating Teacher Liking and Moderating Authoritative Teaching on Chinese Adolescents' Perceptions of Antisocial and Prosocial Behaviors. *Journal of Educational Psychology*, 96(2), 369–380.
- Grusec, J. E., Hastings, P. & Almas, A. (2010). Prosocial Behavior. In Smith P.K., & Hart, C.H. (Eds.), *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development (2nd ed.)*, (pp. 549–566). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Daly, L.A. & Perez, L.M. (2009). Exposure to Media Violence and Other Correlates of Aggressive Behavior in Preschool Children. *Early Childhood Research and Practice*, 11(2).
- de Boer, H., Bosker, R.J. & van der Werf, M. (2010). Sustainability of teacher expectation bias effects on long-term student performance. *Journal of Educational Psychology*, 102(1), 168–179.
- Eisenberg, N., Fabes, R. & Spinrad, T. (2006). Prosocial development. In Damon, W., Lerner, R.M., Eisenberg, N. (Eds.), *Handbook of child psychology: Social emotional and personality development 3 (6th ed.)*, (pp. 646–718). Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Eisenberg, N. & Mussen, P.H. (1989). *The Roots of Prosocial Behavior in Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eklund, J., Loeb, C., Hansen, E. & Andersson-Wallin, M. (2011). Who cares about others?: Emphatic self-efficacy as antecedent to prosocial behavior. *Current Research in Social Psychology*, 20(3), 31–41.
- Eron, L.D. & Huesmann, L.R. (1984). The Relation of Prosocial Behavior to the Development of Aggression and Psychopathology. *Aggressive behavior*, 10(3), 201–211.
- Eysenck, M.W. (2004). *Psychology: An International Perspective*. Hove: Psychology Press.
- Farran, D.C. & Spivak, A.L. (2012). First-Grade Teacher Behaviors and Children's Prosocial Actions in Classrooms. *Early Education and Development*, 23(5), 623–639.
- Flitcraft, A.H., Hadley, S.M., Hendricks-Matthews, M.K., McLeer, S.V. & Warshaw, C.

- (1992). *Diagnostic and Treatment Guidelines on Domestic Violence*. California: American Medical Association.
- Giles, J.W. & Heyman, G.D. (2005). Young Children's Beliefs About the Relationship Between Gender and Aggressive Behavior. *Child Development*, 76(1), 107–121.
- Gleitman, H., Reisberg, D. & Gross, J. (2007). *Psychology* (7th ed.). New York, London: W.W.Norton & Company.
- Gordon, T. (2006). Õpetajate kool. Kuidas tunda ennast õpetajana paremini. Tallinn: OÜ Väike Vanker.
- Haldre, L. (1997). Koolikohanemine ja koolivägivald. Kutsar, D. (Toim), *Laste Väärkohtlemine* (lk 134–144). Tartu: Kirjastus AS ATLEX.
- Harris, A.C. (1993). *Child Development* (2nd ed.). USA: West Publishing Company.
- Harris, G. & Rice, M. (2007). Adjusting Actuarial Violence Risk Assessments Based on Aging or the Passage of Time. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 297–313.
- Hetherington, E.M. & Parke, R.D. (1975). *Child psychology: A contemporary viewpoint* (3rd ed.). USA: McGraw-Hill Book Company.
- Hoffmann, M. (2000). *Empathy and Moral Development: Implications for caring*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaureguizar, J., Ibabe, I. & Straus, M.A. (2013). Violent and prosocial behavior by adolescents toward parents and teachers in a community sample. *Psychology in the Schools*, 50(5), 451–470.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1992). *Agressiivne laps: Kuidas suunata lapse isiksuse arengut*. Tallinn: Koolibri.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Khoury-Kassabri, M., Astor, R. A., & Benbenishty, R. (2009). Middle Eastern adolescents' perpetration of school violence against peers and teachers: a cross-cultural and ecological analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 159–182.
- Kidron, Y. & Fleischmann, S. (2006). Research Matters: Promoting Adolescents' Prosocial Behavior. *Educational leadership. Teaching the Tweens*, 63(7), 90–91.
- Klein, J., & Cornell, D. (2010). Is the link between large high schools and student victimization an illusion? *Journal of Educational Psychology*, 102, 933–946.
- Kõiv, K. (2001a). Antisotsiaalse käitumise probleemid. Koolikiusamine kui probleem. Kõiv, K. & Kraav, I. (Toim), *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis* (lk 101–

- 145). Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2001b). Koolivägivalla mitu palet. Tikerpuu, A. (Toim), *Lastekaitse Liidu konverents "Ei vägivallale". Konverentsi materjalid* (lk 9–21). Tallinn: Lastekaitse Liit.
- Kõiv, K. (2003a). *Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik III*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2003b). Sotsiaalsed oskused ja nende arendamine. Tälli, H. & Maser, M. (Toim), *Tervisedendus lasteaias* (lk 89–93). Tartu: Trükikoda „Tartumaa“.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2008). Ennetus grupi tasandil: võitlus koolivägivallaga. *Seminari materjalid: Koolirahu seminar: Koolirahu seminar* (1–13.); Tartu.
- Kõiv, K. (2010). Riskikäitumise ennetuse ja sekkumise temaatika inimeseõpetuses. Oja, M., Kõiv, K., Möttus, H. & Schihalejev, O. (Toim), *Sotsiaalsed. Valdkonnaraamat põhikooliõpetajale* (lk 1–12). Külastatud aadressil http://www.oppekava.ee/images/5/55/Riskik%C3%A4itumise_ennetuse_ja_sekkumise_temaatika.pdf.
- Koolirahu. (s.a.)*. Külastatud aadressil <http://www.lastekaitseliit.ee/koolirahu/>.
- Lindgren, H.C. & Suter, W.N. (1994). *Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas*. Tartu: OÜ Greif.
- Lipmann, L., Burns, S. & McArthur, E. (1996). *Urban Schools: The Challenge of Location and Poverty*. Washington: National Centre of Education Statistics.
- Lois, T. & Flaherty, M.D. (2001). School Violence and the School Environment. In Shafii, M. & Shafii, S.L. (Eds.), *School Violence: Assessment, Management, Prevention* (pp. 25–51), Washington: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Luckner, A.E. & Pianta, R.C. (2011). Teacher–student interactions in fifth grade classrooms: Relations with children's peer behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 32(5), 257–266.
- Maailma Terviseorganisatsioon. (s.a.). *Violence*. Külastatud aadressil: <http://www.who.int/topics/violence/en/>.
- Markina, A. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti alaealiste hälbiv käitumine*. Külastatud aadressil <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=30162/Eesti+alaealiste+halbiv+kaitumine.pdf>.
- Markina, A. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2006). *Eesti alaealiste hälbiv käitumine*. Külastatud Aadressil <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=30162>

/Eesti+alaealiste+halbiv+kaitumine.pdf.

- Mehta, S., Cornell, D., Fan, X., & Gregory, A. (2013). Bullying climate and school engagement in ninth grade students. *Journal of School Health*, 83, 45–52.
- Mink, M.D., Moore, C.G., Johnson, A., Probst, J.C. & Martin, A. (2005). Violence and Rural Teens: Teen Violence, Drug Use, and School-Based Prevention Services in Rural America. Külastatud aadressil [http://rhr.sph.sc.edu/report/\(4 5\)%20Violence%20and%20Rural%20Teens.pdf](http://rhr.sph.sc.edu/report/(4%20Violence%20and%20Rural%20Teens.pdf).
- Menesini, E. & Modiano, R. (2003). A multifacted reality. A report from Italy. In Smith, P.K. (Eds.), *Violence in Schools: The Response in Europe* (pp. 153–168). London, New York: RoutledgeFalmer.
- Moretti, M., Obsuth, I., Odgers, C., & Penney, S. (2008). Female perpetrators of violence, teen girls. In Renzetti, C. & Edleson, J. (Eds.), *Encyclopedia of interpersonal violence*. (pp. 260–262). Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Omisore, A.G., Omisore, B., Afolabi, O.T., Olajide, F.O., Arije, O.O., Ogundele, O.A., Agunbiade, O. (2011). *Journal of community and primary health care*, 23(1/2), 87–97
- O'Moore, M. (2004). Defining Violence: Towards A Pupil Based Definition. Külastatud: <http://www.schoolbullying.eu/doc/Violencedefinition.pdf>.
- O'Moore, M., Minton, S. (2003) Tackling violence in schools. A report from Ireland. In Smith, P.K. (Eds.), *Violence in Schools: The Response in Europe* (pp. 282–297). London, New York: RoutledgeFalmer.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>.
- Salla, J. (2010). *Alaealiste vägivallakuritegevus*. Külastatud aadressil <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49167/Alaealiste+v%E4givallakuritegevuse+anal%FC%FCs,+Justiitsministeerium.pdf>.
- Simpson, B. & Willer, R. (2007). *Altruism and Indirect Reciprocity: The Interaction of Person and Situation in Prosocial Behavior*. Columbia: University of South Carolina. <http://ggsc-web02.ist.berkeley.edu/images/uploads/Simpson-AltruismReciprocity.pdf>.
- Siu, A., Shek, D. & Lai, F. (2011). Predictors of Prosocial Behavior among Chinese High School Students in Hong Kong, *The Scientific World Journal*, 1–7.
- Smith, P.K., Cowie, H. & Blades, M. (2003). *Laste arengu mõistmine* (4. trükk). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Smith, P.K. (2003). *Violence in Schools: The Response in Europe*. London, New York: RoutledgeFalmer.

- Steffgen, G. & Russon, C. (2003). Luxembourg. First official steps to deal with violence in school. In Smith, P.K. (Eds.), *Violence in Schools: The Response in Europe* (pp. 49–64). London, New York: RoutledgeFalmer.
- Strömpl, J., Selg, M., Soo, K. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivallatõlgendused: uuringuraport*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Svensson, R. (2003). Tackling violence in schools: a report from Sweden. In Smith, P.K. (Eds.), *Violence in Schools: The Response in Europe* (pp. 216–231). London, New York: RoutledgeFalmer.
- Säre, E. (2011). *Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Tikerpuu, A. (2001). *Konverents „Ei vägivallale“ konverentsi materjalid*. Saku: AS Rebellis.
- Tiko, A. (1999). Eesti kooliõpilaste emotsionaalsed probleemid ja toimetulek nendega. Tiko, A. & Tulva, T. (Toim), *Laps maailmas ja maailm lapses* (lk 60–66). Tallinn: AS Spin Press.
- Warden, D., & Christie, D. (1997). *Teaching social behavior: Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulyon Publishers.
- Wardle, G., Hunter, S.C., & Warden, D. (2011). Prosocial and antisocial children's perceptions of peers' motives for prosocial behaviours. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 396–408.
- Wentzel, K.R. (2002). Are Effective Teachers Like Good Parents? Teaching Styles and Student Adjustment in Early Adolescence. *Child Development*, 73(1), 287–301.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Kerli Uibo

(sünnikuupäev 17.12.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajatega,

mille juhendaja on Kristi Kõiv

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27.05.2014